

Prirodna poslovna nesposobnost kao razlog nevaljanosti pravnog posla

Radolović, Aldo

Source / Izvornik: **Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2009, 30, 187 - 220**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:609391>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

PRIRODNA POSLOVNA NESPOSOBNOST KAO RAZLOG NEVALJANOSTI PRAVNOG POSLA

Dr. sc. Aldo Radolović, izvanredni profesor
zamjenik predsjednice Ustavnog suda RH
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci

UDK: 347.155
Ur.: 29. listopada 2008.
Pr.: 10. prosinca 2008.
Izvorni znanstveni članak

Počev od rimskih vremena pa sve do prve polovice 19. stoljeća pojam poslovne sposobnosti čovjeka uglavnom se ograničavao na objektivnu stranu te sposobnosti (godine života).

Subjektivno stanje se uvažavalo mnogo manje i ono se uglavnom odnosilo na duševne bolesti i smetnje u duševnom razvoju.

U novije vrijeme (druga polovica 19. i 20. stoljeće) se moguća subjektivna stanja koja izazivaju prirodnu poslovnu nesposobnost, sve više šire i zahvaćaju gotovo sve moguće tjelesne i psihičke smetnje zbog kojih čovjek ne može donositi pravno racionalne odluke u pravnom prometu.

Takvo širenje koncepta učenja o prirodnoj poslovnoj (ne)sposobnosti želi napose zaštititi mlade i neiskusne ali isto tako i stare i nemoćne ljude. To je ujedno najbolja strana tako moderniziranog koncepta.

S druge strane, treba se paziti da to ne dovede do veće pravne nesigurnosti. Moraju se moći naći "osigurači" koji će to spriječiti. Bez toga ovaj hvalevrijedan i moderniziran koncept o prirodnoj poslovnoj sposobnosti ne bi imao svoje opravdanje.

Ključne riječi: *poslovna sposobnost, prirodna poslovna sposobnost, valjanost pravnog posla.*

1. Uvod

Naše početno zanimanje za temu s ovim nazivom bilo je determinirano iskustvenim saznanjem da je riječ o pitanjima koja su na hrvatskom pravnom prostoru dosta rijetko u primjeni.

U poredbenom pravu, međutim, problem je odavno "imenovan", a kako u Hrvatskoj predstoji faza pravne europeizacije i globalizacije, logično je pretpostaviti da će ova materija i nas uskoro dotaći u svojoj punoj dimenziji.

Povijest prava i znanosti civila je u europskim razmjerima gledano, proizvod škole prirodnog prava. Ta je škola, na planu problema kojeg ovdje razmatramo,

dala koncept kantovski samosvjesnog čovjeka koji je kao “sittliches Vernunftwesen” (moralno svjesno biće) obdaren razumom i voljom koji mu omogućuju siguran sklad volje i očitovanja u materiji sklapanja pravnih poslova i očitovanja volje općenito.

Građanski zakonic 19. stoljeća, temeljeni na učenju škole prirodnog prava 17. i 18. stoljeća, donose – u pravilu dosta skromna rješenja na planu regulacije prirodne poslovne nesposobnosti za rasuđivanje kod sklapanja pravnih poslova.

U kraćoj analizi, koja slijedi u ovom radu, vidjet ćemo da tek vremenski “mlađi” zakonic (oni s kraja 19. ili iz 20. st.) problemu pridaju veći značaj i donose na ovome području mnogo precizniju pravnu regulaciju.

Jedna od konkretnih konsideracija škole prirodnog prava bila je i ta što je previše povezivala učenje o pravnom subjektivitetu i učenje o poslovnoj sposobnosti. Svatko tko je pravno sposoban jeste (ili će to brzo postati) i poslovno sposoban.¹

Moguće “poremećaje” u smislu da sam protek života relativno brzo i sam po sebi ne opravdava koindiciranje pravne i poslovne sposobnosti, škola prirodnog prava vrlo malo sagledava ili ih uopće ne sagledava. Ne precizira se konkretan čovjek u svim svojim bezgranično mogućim različitim izdanjima. Operira se samo s pojmom apstraktnog čovjeka.

Škola prirodnog prava, inače vrlo pravilno zamjećuje značaj poslovne sposobnosti za valjano sklapanje pravnih poslova i očitovanje volje², ali poslovnu sposobnost sagledava samo kroz prizmu apstraktnog poimanja čovjeka (godine života).

Znanost 20. stoljeća u značajnoj mjeri mijenja postulate prirodnopravne škole o značenju slobodne volje pri sklapanju pravnih poslova. Zasluga za to pripada, u prvom redu, novom učenju o pravu osobnosti (na pravnom planu) i na izvanpravnom području, suvremenom razvoju psihologije i psihijatrije.

Učenje o pravu osobnosti prihvaća temeljne konsideracije prirodnopravne škole da su svi ljudi jednaki u svome dostojanstvu, ali onda ide dalje: donosi novi koncept da je svaki čovjek različita osoba i time na pravnu scenu donosi pojam konkretnog čovjeka. Hrvatsko građansko pravo slijedi suvremena kretanja na području prava osobnosti.³

¹ P. Zatti: *Oltre la capacità*, The italian on line psichiatrie magazin, <http://www.psichiatriyonline.it/ital/oltre.htm>, stranica posjećena 18. veljače 2009. godine.

² D. Henke – Hugo Gratius, *Die Lehre von des Willenserklärung, des Versprechens und des Vertragens (Promissio)*, Eine Homage an einem der größten Denker der Weltgeschichte (Internet).

³ ZOO (NN, 35/05) sadrži dosta modernizirani koncept prava osobnosti u odnosu na regulaciju u ZOO-u iz 1978/1991. (čl.157., st. 1. čl. 200.).

Bitne novote koje opravdavaju kvalifikaciju povećane moderniziranosti su napose ove:

- u st. 2. čl. 19. Zakona pobliže se imenuje sadržaj prava osobnosti (pravo na život, zdravlje, ugled, čast, dostojanstvo, ime, privatnost osobnog i obiteljskog života, sloboda i dr.);
- neimovinska šteta se definira kao “povreda prava osobnosti” (čl. 1046.);
- pravo na naknadu neimovinske štete imaju i pravne osobe (st. 3. čl. 19.);
- priznaje se pravo na naknadu neimovinske štete i za slučaj povrede ugovora (st. 1. čl. 346.);
- proširuje se pravo na nasljeđivanje i ustup prava na naknadu neimovinske štete (čl. 1105.).

Moderna medicina, psihologija i psihijatrija napose, ne samo da nadopunjuju učenje o pravu osobnosti nego čine njegov sastavni dio.⁴ Psihologija i psihijatrija, nasuprot školi prirodnog prava s konceptom čovjeka koji apsolutno gospodari svojom voljom, u prvi plan stavljaju “ranjivog čovjeka”, dakle takvog čovjeka, koji unatoč pravom regulirane pravne i poslovne sposobnosti, u sve većoj mjeri biva determiniran čimbenicima koji su izvan njegove volje.

“Geisteskranken anderen Art” (duševne bolesti druge vrste) doista točno i simbolično upućuju na novi problem. U tom smislu uobičajeni koncept poslovne sposobnosti dobiva novu značajnu dimenziju koja ujedno zahtijeva značajno odstupanje od do sada prevladavajućeg modela etički uniformnog čovjeka. Od tzv. predpsihologijskog, prelazi se na čisti psihološki model (u smislu poimanja čovjeka u bezgranično mogućim različitim varijacijama psihološkog stanja).

Nema dvojbe da ovakvo širenje koncepta poslovne sposobnosti otvara mnoge “ranjive bokove”. U prvom redu dovodi u ozbiljno preispitivanje općeprihvaćene demokratske standarde pravne sigurnosti.

Postaje doista nužno pomiriti zahtjeve učenja o pravu osobnosti (te psihologije i psihijatrije) sa zahtjevima pune pravne sigurnosti. Ako bi bitni postulati pravne sigurnosti bilo čime bili dovedeni u pitanje, moderni koncept prirodne poslovne (ne)sposobnosti, zapravo ne bi imao svoje pravno opravdanje i trebalo bi ga napustiti kao nerazumnu avanturu.

Za hrvatsku pravnu znanost i praksu građanskog prava problem ipak nije baš posve nov. Neki aspekti problema već su uočeni, ponekad samo sporadično i relativno proturječno, ali ipak u dostatnoj mjeri može se reći da hrvatsko pravo (barem po sadržaju) poznaje institut prirodne poslovne nesposobnosti.

U ovoj najavi (uvodu) ovog rada donosimo, primjerice, neke životne situacije koje izazivaju i aktualiziraju problem prirodne poslovne nesposobnosti. Riječ je o očitovanju volje i sklapanju pravnih poslova u stanjima:

- uznapredovale bolesti,
- depresije,
- anksioznom stanju,
- shizofrenije,
- stresa,
- uzbuđenja i strasti,
- u stanju determiniranom specifičnim karakterološkim osobinama,
- u hipnozi,
- žudnji za novcem,
- pod utjecajem alkohola ili droge i
- akutne teške bolesti i sl.

⁴ Vidjeti o tome: Consulenza Tecnica Psichiatrica e/o Psicologia in ambito civile; Le demenze – un approccio multidisciplinare (Ancona, svibanj – lipanj 2004.). Najveća imena znanosti civila (npr. Larenz – Wolf, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Ruhts, 8. Auflage, München 1997., str. 769) spominju s tim u svezi “psychische Unterlegenheit”, tj. psihički neslobodne pravne radnje koje ne mogu imati pravnu valjanost (“... auch durch eine psychisch unfreie Verhandlungssituation beeinträchtigt sein”).

2. Bitne teoretske odrednice instituta

Materija prirodne poslovne nesposobnosti zahtijeva u svakom slučaju određenu teoretsku elaboraciju. Ona je nužna i zbog toga da se ovaj institut građanskog prava jasno i precizno odijeli od sličnih i srodnih instituta.

2.1. Problem naziva

To ovdje nije samo nekakvo “tehničko pitanje”; to je dapače bitno pitanje o samoj biti stvari i samo se tako može shvatiti objekt raspravljanja.

Mi smo se već nazivom našeg rada opredijelili za izraz “prirodna poslovna nesposobnost”. Takav smo izraz preuzeli izravno iz njemačke literature građanskog prava.⁵

Talijanski pravници, gotovo svi, rabe izraz “incapacità naturale” (prirodna nesposobnost).⁶ Za naše jezične pojmove i pravna shvaćanja izraz je (možda) nepotpun jer nedostaje sigurna naznaka o tomu na što se odnosi ta “prirodna nesposobnost”.

Maurini, dodatno, otvara i mogućnost naziva “incapità occasionale” (nesposobnost u konkretnom slučaju), tj. nesposobnost samo za točno određeni pravni posao i iz točno određenih razloga.

Na internetskim stranicama nailazimo još na jedan izraz – “capacità naturale di agire” (prirodna nesposobnost djelovanja).⁷

Larenz – Wolf⁸ govore o individualnoj smetnji duševne sposobnosti (“individuelle Störung des Geistestätigkeit”), nasuprot općim smetnjama koje se odnose na godine života fizičke osobe.

Kanonsko pravo govori o “...onima koji nisu dovoljno sposobni služiti se razumom”.⁹

Za nas uvijek zanimljivo, možda i najzanimljivije, austrijsko pravo nema poseban izraz i problem razmatra kao sastavni dio općeg pojma poslovne nesposobnosti.¹⁰

Naziv instituta zavisi i od toga kako se on inicijalno koncipira. Postoji npr. i mogućnost da se razlozi prirodne poslovne nesposobnosti sagledavaju kao mane volje. Ako, opet primjerice, manu volje predstavlja i sila¹¹ kod sklapanja pravnog

⁵ Palandt – Bürgerliches Recht, München 2002. (61. izdanje, str. 75, u komentaru paragrafa 104 BGB-a).

⁶ V. Maurini – L’incapacità naturale, Cedam – Padova, 2002.; F. Galgano – Diritto privato, Cedam – Padova 1992., str. 258; Cian – Trabucchi – Commentario al Codice civile, Padova 1991., str. 211-212; Pellechia-Instituzioni di diritto private (Internet, bez navođenja godine izdanja).

⁷ Pellechia, op. cit., pod 6.

⁸ Larenz – Wolf, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 8. Auflage, München 1997., str. 484, str. 769.

⁹ Zakonik kanonskog prava (Codex iuris canonici), Glas Koncila, Zagreb 1996, str. 537 (uz kanon 1095. koji se odnosi na ženidbene smetnje).

¹⁰ Koziol-Welser, Bürgerliches Recht, 13. Auflage, Wien 2006., str. 69.

¹¹ Hrvatski Zakon o obveznim odnosima iz 2005. silu navodi kao razlog ništetnosti pravnog posla, a ZOO iz 78/91. kao razlog poboynosti; u oba slučaja, međutim, jasno je da se sila

posla, onda zašto manu volje ne bi predstavljalo i stanje pod utjecajem droge, alkohola i sl. U takvom slučaju mogao bi se rabiti naziv “duševno stanje kao mana volje”.¹²

Nama se čini da koncept mana volje ovdje valja napustiti. Mane volje, barem u najpretežitijem dijelu, predstavljaju djelovanje trećih (sila, prijetnja, prijevara). Kod prirodne poslovne nesposobnosti razlozi postoje u samom subjektu.

Čini se, analizom snage, da je izraz “prirodna poslovna nesposobnost” ipak najprikladniji. On je već potpuno prihvaćen u talijanskom pravu, djelomično i u njemačkom. Austrija takav izraz ne poznaje, baš kao ni hrvatsko pravo koje, npr. rabi u nasljednom pravu izraz “sposobnost za rasuđivanje” (po odredbi iz st. 2. čl. 26. Zakona o nasljeđivanju oporuka je ništava ako oporučitelj “nije bio sposoban za rasuđivanje”) i time pokazuje lutanje u izboru naziva instituta (o tomu ćemo naknadno još pobliže govoriti).

U svakom slučaju pitanje naziva predmetnog instituta nije nebitno pitanje. Tamo gdje naziv “prirodna poslovna nesposobnost” još nije prihvaćena (Austrija, Hrvatska) postoje i najveće nejasnoće u kreaciji i primjeni pojma. O tomu ćemo posebno prikazati i analizirati u nastavku ovog rada.

2.2. Odnos pravno-sudske i prirodne poslovne nesposobnosti

“Prirodna poslovna nesposobnost” može se definirati, odnosno nazvati i na negativan način, tj. po onome što ona nije. To nikada nije najbolji način definiranja bilo kojeg pojma, ali ipak može predstavljati određenu pomoć.

“Prirodna poslovna nesposobnost” nije “pravna (sudska) poslovna nesposobnost”.

Između ova dva pojma postoje bitne razlike:

- “pravna poslovna nesposobnost” nastupa po zakonu, odnosno odlukom suda; ona postoji po zakonu do stjecanja (barem) ograničene poslovne sposobnosti, a sudskom odlukom i nakon stjecanja pune poslovne sposobnosti;
- osoba kojoj je u potpunosti oduzeta poslovna sposobnost nesposobna je za sve poslove i svi su eventualno sklopljeni poslovi pravno nevaljani; iznimka od toga kao primjena pravila “*lucida intervalla*” mora biti posebno dokazana (i onda pravni posao biva valjan);
- pravna odnosno sudski određena poslovna nesposobnost može biti graduelno organizirana (ograničena poslovna nesposobnost, potpuna poslovna nesposobnost).

primijenjena kod sklapanja pravnog posla i očitovanja volje percipira kao mana volje.

¹² Tako npr. L. Visintini, *Diritto privato*, Roma 2004., str. 89.

Isto i V. Maurini, *op. cit.*, str. 15.

No, to se iznosi kao mogućnost, kao razmišljanje o problemu. Maurini to obrazloženo odbija kao mogućnost.

No, s druge strane, ne mogu se ne vidjeti i određene sličnosti. One se napose ogledaju u sljedećem:

- razlozi pravnog određivanja, posebno sudskog određivanja oduzimanja poslovne nesposobnosti jesu i mogu biti vrlo slični. Ta sličnost, teoretski, može varirati od njihovog izjednačavanja¹³ pa do toga da razlozi za prirodnu poslovnu nesposobnost mogu biti blaže¹⁴ ili strože predviđeni¹⁵ i
- nije, barem ne na teoretskom planu, isključena ni mogućnost stupnjevanja prirodne poslovne nesposobnosti.¹⁶

Odnos ovih oblika poslovne nesposobnosti isključuje pravnu osobu kao subjekta prava koji se može pozivati na prirodnu poslovnu nesposobnost. Kod pravne osobe do maksimuma koincidira prirodno-pravni koncept izjednačavanja pravne i poslovne sposobnosti i zakonodavno i sudski, nema osnove za otvaranje problema prirodne poslovne nesposobnosti pravne osobe. Teoretski se, međutim, ne može isključiti otvaranje i ovog pitanja.¹⁷

Prirodna poslovna nesposobnost nastupa iz prolaznih razloga, pravna (napose sudska) iz trajnih.

Razlozi za prirodnu poslovnu nesposobnost mogu biti bilo momentalni bilo takvi da traju neko vrijeme, ali u svakom slučaju moraju imati prolazni karakter. Kod sudskog oduzimanja poslovne sposobnosti razlozi moraju biti trajne naravi, bez obzira na mogućnost opozivanja rješenja o oduzimanju poslovne sposobnosti.

Prolazni karakter razloga predstavlja bitnu odrednicu pojma “prirodne poslovne nesposobnosti” i odlučujuće dijeli ovaj pojam od pojma “pravne odnosno sudske poslovne nesposobnosti”. Nisu stoga u pravu Gorenc i suradnici kada ova dva oblika poslovne nesposobnosti gotovo poistovjećuju, nekada u smislu da je to nešto isto ili slično samo što sud iz nekih praktičnih razloga još nije stigao donijeti rješenje o oduzimanju poslovne sposobnosti.¹⁸

¹³ V. Gorenc i suradnici, *Komentar ZOO*, Zagreb, 2005., str. 40, uz čl. 20. Tu se priziva i švicarsko rješenje (čl. 13., 14. i 16. tadašnjeg Zakona o obvezama, o uvođenju pojma “urteilfähig”, u smislu sposobnosti za rasuđivanje).

¹⁴ Larenz – Wolf, op. cit., str. 485; V. Maurini, op. cit., str. 23.

¹⁵ Palandt, op. cit., str. 36; tu se citira jedna njemačka presuda po kojoj proizlazi da se za slučaj pijanstva kao relevantna prirodna poslovna nesposobnost traži koncentracija alkohola ne ispod 3,00.

¹⁶ Palandt, op. cit., str. 75; Koziol – Welser, op. cit., str. 59.

¹⁷ Pravna osoba, u suvremenom hrvatskom pravu, je npr. nositelj prava osobnosti, subjekt prava na naknadu neimovinske štete, može počinuti kazneno djelo i sl. Postoji, čini se, opći pokret izjednačavanja fizičkih i pravnih osoba kao subjekata prava (tako je u sada važećoj odredbi iz čl. 337. KZ RH kao mogući korisnik kaznenog djela pravna osoba izjednačena s fizičkom); ni prijašnje navođenje samo u “korist drugog”, po našem mišljenju, nije opravdavalo praksu da taj “drugi” može biti samo fizička osoba (a ta praksa, uostalom i formirana u doba socijalizma gdje se društveno vlasništvo koncipiralo kao bezsubjektna imovina). Ipak, čini se i to, da neće biti lako konstruirati “prirodnu poslovnu nesposobnost pravne osobe”. Prava osobnosti firma doživljava kao cjelina, ali ne može kao cjelina biti “prirodno nesposobna”. No, pred 30-ak godina još nije bilo zamislivo govoriti o pravu osobnosti pravne osobe, a danas je to općeprihvaćeno. Moguće istu sudbinu u budućnosti doživi i pojam prirodne poslovne nesposobnosti pravne osobe.

¹⁸ Gorenc i dr., op. cit., t. 13.

Može biti i stupnjevanja prirodne poslovne sposobnosti, ali ne kao kod sudski određene poslovne nesposobnosti (ograničenje poslovne sposobnosti, oduzimanje poslovne sposobnosti). Takve podjele prirodne poslovne sposobnosti nema, ali je moguća jedna druga gradualizacija – ovisna o vrsti pravnog posla, tako da netko može biti (iz istog razloga) prirodno poslovno nesposoban za jedan, ali sposoban za drugi posao.¹⁹

U ovome dijelu rada, zaključno, valja reći da se pitanje prirodne poslovne nesposobnosti fizičke osobe ne postavlja u sustavu koji poznaje stadij ograničene poslovne sposobnosti. Takve osobe imaju zastupnike (voditelje ili skrbnike) i to isključuje prirodnu poslovnu nesposobnost zastupanog. *Mutatis mutandis*, naravno, problem analogne naravi postoji za samog zastupnika.²⁰

2.3. Odnos “prirodne poslovne nesposobnosti” prema kaznenopravnom pojmu ubrojivosti

Kaznenopravna odgovornost nije moguća bez ubrojivosti počinitelja kaznenog djela. U odredbi iz st. 2. čl. 40. važećeg Kaznenog zakona RH ubrojivost se definira kao mogućnost shvaćanja značenja svojeg postupanja ili nemogućnost vladanja voljom zbog duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, nedovoljnog duševnog razvitka ili neke druge teže duševne smetnje.

Neubrojiva osoba u kaznenom pravu ne može biti kriva. Radnja takve osobe ne predstavlja kazneno djelo. Sve uz uvjet kojeg posebno propisuje odredba iz čl. 457. Zakona o kaznenom postupku – da je stanje neubrojivosti postojalo u vrijeme izvršenja protupravnog djela.

Prema neubrojivoj osobi ne može se primijeniti nikakva kaznenopravna sankcija (st. 1. čl. 40. KZ). Po pravomoćnosti oslobađajuće presude kaznenog suda moguć je (za slučaj relevantne socijalne opasnosti) samo smještaj u psihijatrijsku ustanovu pod pretpostavkama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (NN, 111/97, 128/99, 79/02).

U svemu ovome nije teško ne zapaziti formulacije vrlo bliske ili slične pojmu prirodne poslovne nesposobnosti u građanskom pravu.²¹

Kazneno pravo, uz to, posebno može “posuditi” civilnopravnom učenju o prirodnoj poslovnoj nesposobnosti napose ova pitanja: metodu utvrđivanja neubrojivosti, model biopsiholoških temelja neubrojivosti, pojam smanjene ubrojivosti i pojam *actiones liberae in causa*.

¹⁹ Tako V. Maurini, op. cit., str. 45-61; tako i Lorenz-Wolf, op. cit., str. 485-486.

²⁰ Sustav ograničene (sudske) poslovne sposobnosti poznaje hrvatsko pravo. Tamo gdje ne postoji (Njemačka) predlaže se, doduše, iznimno, uvođenje ograničene poslovne sposobnosti kao nadomjestak za prirodnu poslovnu nesposobnost (Larenz-Wolf, op. cit., str. 487 – Canaris).

²¹ Zanimljivo je uočiti da hrvatsko kazneno pravo slijedi zahtjeve psihijatrije koja za definiciju pojma neubrojivosti traži ili svijest o značenju djela ili mogućnost upravljanja postupcima. Talijansko pravo, npr. još uvijek koristi sastavne veznike “i – i” (odn. “intendere e volere”), a samo neki autori traže rastavni veznik “ili” (tj. “intendere o volere”) (tako P. Zatti, op. cit. pod t. 1., tako i Cian – Trabucchi, op. cit. pod t. 6., str. 211-212).

Znanost kaznenog prava²² ističe više metoda utvrđivanja neubrojivosti: biološku, psihološku i mješovitu (biološko-psihološku).

Iz odredbe st. 2. čl. 40. KZ-a dade se deducirati četiri oblika, odnosno četiri temelja neubrojivosti: duševna bolest, privremena duševna poremećenost, nedovoljni duševni razvitak i druge teže duševne smetnje.

Nema, međutim, pozivanja na neubrojivost za slučaj samoskrivljene neubrojivosti (*actiones liberae in causa*).

Kazneno pravo posebno poznaje pojam smanjene ubrojivosti. Istina, klasično kazneno pravo poznavalo je samo potpunu ubrojivost i potpunu neubrojivost. Pojam smanjene ubrojivosti ušao je u kazneno pravo na pritisak psihijatrije. To, međutim, nije nekakva "polovična ubrojivost", kako navodi prof. Novoselec, nego samo podvrsta ubrojivosti za koju je karakteristično smanjenje krivnje. Po odredbi iz čl. 42. KZ-a smanjena ubrojivost se utvrđuje na isti način kao i "puna" neubrojivost.

Kazneno pravo mora u dokazivanju stanja ubrojivosti odnosno smanjene ubrojivosti koristiti pomoć psihijatarata kao sudskih vještaka. U znanosti psihijatrije prevladava danas, tzv. gnostička teorija koja tvrdi da je moguće ocijeniti te pojmove, da je, dakle, moguće na neki način rekonstruirati proces odlučivanja u glavi neubrojive odnosno smanjeno ubrojive osobe. Većinu kaznenih djela počinjavaju upravo osobe koje djeluju u stanju smanjene ubrojivosti.

Sve ove kategorije, barem *mutatis mutandis*, treba prenijeti i u građansko pravo.

Za metode utvrđivanja stanja neubrojivosti gotovo se nema što dodati. Tu su problemi isti.

Modeli biopsiholoških temelja ubrojivosti traže manju korekciju. Znanost civila, (a to proizlazi iz uvoda ovog rada) želi ići i nešto dalje. Stres je npr. civilnopravno jako zanimljiv, ali to nije duševna bolest. Slično je s raznim karakterološkim osobinama čovjeka (rasipništvo, žudnja za novcem i sl.).

Može se, stoga reći da je suvremeni civilnopravni koncept "prirodne poslovne sposobnosti" (na neki način "civilnopravne neubrojivosti") zapravo širi od kaznenopravnog pojma ubrojivosti, odnosno neubrojivosti. Razvoj u budućnosti ići će, vrlo vjerojatno, u pravcu pojačavanja ovih razlika. Znanost i praksa civila sve će više ići u pravcu naglašavanja prirodne poslovne nesposobnosti koje nisu, ni duševna bolest, ni duševni poremećaj.

Stupnjevanje ubrojivosti (ubrojivost, smanjena ubrojivost) za sada ne postoji u građanskom pravu.²³ Teoretski, ali samo teoretski, bi se mogao zamisliti model da npr. potpuna prirodna poslovna nesposobnost izaziva ništetnost, a smanjena prirodna poslovna nesposobnost pobojnost pravnog posla. Za sada takve prakse i takvih zakonodavnih rješenja nema.

²² P. Novoselec: *Opći dio kaznenog prava*, Zagreb, 2007., str. 236-252.

²³ Kako kažu Koziol – Welser, op. cit. pod t. 9., str. 60, čovjek je (po punoljetnosti) ili potpuno poslovno sposoban ili je potpuno poslovno nesposoban. Pritom autori očito ne misle na sudsko oduzimanje poslovne sposobnosti.

Po prilici isto vrijedi i s pojmom samoskrivljene ubrojivosti. Prema (mogućoj) analogiji sa stanjem zablude, proizlazilo bi da bi, u građanskom pravu i u stanju samoskrivljene prirodne poslovne nesposobnosti pravni posao bio nevaljan.²⁴

Kazneno pravo ima u razmatranom planu još jednu dodirnu točku s građanskim pravom. Ona, naime i samo štiti osobe koje ne mogu vladati svojom voljom te je, pod određenim pretpostavkama, kazneno djelo svako iskorištavanje psihičke ili duševne nemoći druge osobe.²⁵

Između građanskog i kaznenog prava, dakle postoji na području “prirodne poslovne nesposobnosti” vrlo visoka i značajna konvergencija koja treba doprinijeti većoj pravnoj zaštiti određenih “ranjivih” kategorija stanovništva. Prethodna naznačena tendencija civila da se sve više okreće prema neduševnim faktorima prirodne poslovne nesposobnosti, takvom zaključku ništa bitno ne oduzima.

Isključivo relevantan trenutak za ocjenu stanja prirodne poslovne (ne) sposobnosti je trenutak sklapanja pravnog posla, odnosno očitovanja volje. Kod distancijskog sklapanja ugovora stanje se ocjenjuje po trenutku davanja izjave o ponudi odnosno prihvatu ponude. Za formalne pravne poslove može vrijediti samo pravilo da se problem ocjenjuje prema stanju perfekcije posla (potpis, javna ovjera i sl.).

To nije nužno samo jedan “tren”, jedan “bljesak”, ali mora obuhvaćati stanje koje postoji u trenutku koji pravni poredak uzima kao trenutak nastajanja pravnog posla.

Prirodno poslovno nesposobna osoba je inače potpuno poslovno sposobna osoba. Ona slobodno i sama sklapa sve pravne poslove i daje sva očitovanja volje. Sve, dakle može i sve je, u načelu, građanskopravno valjano. Samo iznimno (inverzija načela “*lucida intervalla*”) je iz nekog prirodnog razloga prirodno poslovno nesposobna i taj razlog treba postojati (i treba ga dokazati) u trenutku sklapanja pravnog posla, odnosno davanja očitovanja volje. Na izvjestan (simboličan) način može se u zoni prirodne poslovne nesposobnosti govoriti o “*macabra intervalla*” koji izazivaju nevaljanost sklopljenog pravnog posla odnosno datog očitovanja volje.

Nije lako dokazivati stanja prirodne poslovne nesposobnosti. Kod sudske poslovne nesposobnosti dokaz je do kraja jednostavan – pravomoćno rješenje o oduzimanju poslovne sposobnosti; poziva li se netko na “*lucida intervalla*” mora to dokazati (to je, pak, jednako teško kao dokaz “*macabra intervalla*” kod prirodne poslovne nesposobnosti). No, to su već problemi dokazivanja o čemu ćemo posebno govoriti.

²⁴ Samoskrivljena zabluda isto izaziva pobjojnost pravnog posla, ali otklanja ili umanjuje pravo na naknadu štete (arg. iz čl. 280. ZOO iz 2005. gdje se više neiskrivljenost ne predviđa kao uvjet pozivanja na zabludu).

²⁵ Tako npr. talijanski Kazneni zakon (čl. 643.). Hrvatski Kazneni zakon takvo kazneno djelo posebno ne predviđa ni u glavi XVII (kaznena djela protiv imovine).

2.4. (Ne)valjanost pravnog posla i očitovanje volje zbog prirodne poslovne nesposobnosti

U važećem hrvatskom građanskom pravu postoji ovo pravilo: posao kojeg sklapa ograničeno poslovno sposobna osoba je pobojan, a onaj kojeg sklopi potpuno poslovno nesposobna osoba je ništetan.²⁶

Takva teoretska konsideracija na planu prirodne poslovne nesposobnosti, međutim, nije automatski moguća.

Nema “ograničene prirodne poslovne nesposobnosti”, a u slučaju pravne (sudske) ograničene poslovne sposobnosti zastupnik osobe ograničene poslovne sposobnosti jamči zaštitu zastupanog. Neki teoretski pokušaji uvođenja ograničene prirodne poslovne nesposobnosti za sada nisu šire prihvaćeni.²⁷

Prirodno poslovno nesposobni su, ili potpuno poslovno sposobni, ili potpuno poslovno nesposobni. Trećeg nema.

No to, s druge strane, mora značiti samo to da razlozi prirodne poslovne nesposobnosti u osnovi moraju biti isti kao oni zbog kojih se u sudskom postupku potpuno oduzima poslovna sposobnost. Razlika može biti samo u tomu što su u prvom slučaju (prirodna poslovna nesposobnost) ti razlozi prolazne, a u drugom (sudsko potpuno oduzimanje poslovne sposobnosti) su trajne naravi.

U takvom slučaju, zapravo, nema prave volje. Takva posljedica, pak, stvara više mogućnosti sankcioniranja:

- konstrukciju teze o tzv. nepostojećim pravnim poslovima;
- tezu o ništetnosti pravnog posla;
- tezu o poboynosti pravnog posla zbog mane volje i
- tezu o nevaljanosti pravnog posla iz drugih razloga.

2.4.1. Tzv. nepostojeći pravni poslovi i prirodna poslovna nesposobnost

Hrvatsko materijalno građansko pravo izrijeком ne poznaje kategoriju nepostojećih pravnih poslova.

Na bivšem federalnom prostoru (i u uvjetima važenja ZOO-a iz 1978.) prof. Gams je tvrdio da tadašnje građansko (obvezno) pravo poznaje nepostojeće ugovore; izrijeком se poziva na odredbu iz čl. 63. ZOO-a (disenz).²⁸

S obzirom na to da hrvatski ZOO iz 2005. disenz regulira na isti način, proizlazilo bi da konstatacija o nepostojećim pravnim poslovima može i dalje vrijediti.

No, to je vrlo upitno.

Sam Gams je rekao da su nepostojeći pravni poslovi takvi da “tu nema ni vanjskog izgleda pravnog posla, a kod ništavih ga ima”. Ovo može biti točno za poslove sklopljene u usmenom obliku, ali za one sklopljene u pisanom obliku teško je reći da tu nema nikakvog vanjskog izgleda.

²⁶ Arg. iz st. 1. čl. 276. i čl. 330. ZOO iz 2005.; Tako Klarić-Vedriš, op. cit., str. 138-139., 154.

²⁷ V. Maurini, op. cit., str. 23.

²⁸ A. Gams: Uvod u građansko pravo – opšti deo, Beograd, 1985., str. 269.

Pojam “nepostojanja” (inegzistentnosti) inače je napustilo obiteljsko pravo,²⁹ a u građanskom postupku je isključivo teoretsko-akademski pojam.³⁰

U poredbenom pravu o teoriji inegzistencije u građanskom pravu vrlo zanimljivu analizu daje talijanski profesor F. Galgano.³¹

On u svojoj analizi daje – uvodno – primjer dječaka koji mijenja kuću za igračku. Malo je, kaže Galgano, reći da je takav posao pobojan zbog prirodne nesposobnosti. Treba ići dalje i reći da je to posao, kao takav, nepostojeći.

Naime, kako ćemo još nastavno pobliže vidjeti, u talijanskom građanskom pravu nepostojanje prirodne poslovne nesposobnosti izaziva samo pobojnost posla gdje prekluzija pobijanja nastupa u roku od 5 godina od sklapanja posla. Uz takvo rješenje (pobojnost) doista pozivanje na inegzistentnost postaje aktualno i vrlo zanimljivo.

Prof. Galgano inače vrlo analitično zaključuje da je pojam nepostojećih pravnih poslova nastao u kanonskom pravu, a da ga suvremeno privatno pravo uglavnom napušta.

2.4.2. Ništetnost pravnog posla zbog prirodne poslovne nesposobnosti

Ništetnost pravnog posla je najbliža i, rekli bi, najkoherentnija posljedica pravnog posla sklopljenog u stanju prirodne poslovne nesposobnosti.

Po važećem hrvatskom građanskom pravu ništetni su oni poslovi koje sklopi potpuno poslovno nesposobna osoba.³² Zakon tu, dakako, misli na pravnu poslovnu potpunu nesposobnost (do navršene 14. godine života), odnosno na sudskom odlukom, također, potpuno oduzetu poslovnu sposobnost.

No, tu moramo dodati neizbježnu teoretsku konsideraciju – prirodna poslovna nesposobnost je u osnovi isto što i pravna, odnosno sudska poslovna nesposobnost i mora izazivati istu pravnu posljedicu (ništetnost pravnog posla).

U nastavku ovog rada vidjet ćemo da je to čvrsta pozicija austrijskog i njemačkog prava, donekle (doista nesigurno) i hrvatskog prava, a npr. uopće nije pozicija talijanskog prava.

Ništetnost posla je najjača građanskopravna sankcija i ponekad može biti čak i upitna s gledišta ciljeva pravne sigurnosti. Kod ništetnosti, npr. nema prekluzije ni zastare nulitetne tužbe pa doista može izgledati nepravično da se i desetak godina nakon sklopljenog posla netko poziva na ništetnost pravnog posla zbog prirodne poslovne nesposobnosti.

²⁹ M. Alinčić i dr., *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 2002. više ni na teoretskoj razini ne navodi pojam “nepostojeći brak” koji se spominjao u nekadašnjem Osnovnom zakonu o braku iz 1946. godine. Brak postoji ili ne postoji i ne može postojati “nepostojeći brak”.

³⁰ Triva – Dika: *Građansko parnično procesno pravo*, Zagreb, 2004., str. 663. ZPP, međutim, taj pojam ne poznaje.

³¹ F. Galgano, op. cit., str. 249-250, 258.

³² Vidi navedeno pod 26. Mora se, međutim, priznati da izričite odredbe o tome ZOO nema, pa se zaključak o potpunoj poslovnoj nesposobnosti kao razlogu ništetnosti pravnog posla samo deducira iz ostalih odredaba Zakona, prije svega iz st. 1. čl. 276.

Mora se, stoga tu ugraditi kategorija konvalescencije i konvalidacije, kako zbog konzumacije posla, tako i zbog odobrenja od strane samog subjekta koji je posao sklopio u stanju prirodne poslovne nesposobnosti.³³

Pozicija trećih uvijek ostaje neupitna. Ako je npr. A. (u stanju prirodne poslovne nesposobnosti) prodao kuću B-u, a B iza toga C-u (koji je u dobroj vjeri), treći (C) mora biti pravno zaštićen u stečenom pravu vlasništva, a između A i B može postojati samo pravni odnos odgovornosti za štetu.

2.4.3. *Pobojnost pravnih poslova zbog prirodne poslovne nesposobnosti*

Kako smo već rekli, to je rješenje talijanskog prava. Ne baš ni najkohherentnije, jer oni s tim vezuju i problem *cause*, ali o tomu ćemo nastavno.

Konstrukcija o pobojnosti pravnog posla zbog prirodne poslovne nesposobnosti može poći samo od teze da prirodna poslovna nesposobnost spada u mane volje.

Hrvatsko građansko pravo dosta dosljedno razvija tezu da su poslovi sačinjeni u stanju zablude, prijevare i prijetnje uvijek pobojni poslovi. Od toga se sada jedino izuzima sila koja je u novom ZOO-u razlog za ništetnost pravnog posla (st. 3. čl. 279.).

Razlozi prirodne poslovne nesposobnosti su, međutim, kategorijalno viši i teži od mane volje. Kod zablude, prijevare i prijetnje u pitanju su “opasnosti” od druge strane u pravnom poslu, a na te razloge i sama osoba može donekle djelovati (biti opreznija npr.).

Kod prirodne poslovne nesposobnosti toga nema. Tu prave volje nema niti je mogla postojati. U trenutku sklapanja posla nije se mogla ni izbjeći. Ona je jednostavno jedno stanje, prolazno, doduše, ali je svakako jedno stanje u kome uopće nema prave volje.

Pozivanje na pobojnost je, u pravilu, vezano na relativno kraći rok (u hrvatskom pravu – 3 godine, u talijanskom – 5 godina) i taj je rok, opet u pravilu, uvijek prekluzivne naravi.

Već smo prethodno rekli da se izlaz iz moguće nepravičnosti traži u pozivanju na kategoriju nepostojećih pravnih poslova (prof. Galgano), a s obzirom na širu tendenciju izbjegavanja pojma inegzistentnosti u privatnom pravu, čini nam se da je jedini prihvatljiv izlaz u pribjegavanju konstrukciji ništetnosti pravnog posla zbog povrede pravila o prirodnoj poslovnoj nesposobnosti.

2.4.4. *Nevaljanost pravnog posla i ostalih očitovanja volje zbog prirodne poslovne nesposobnosti iz drugih mogućih razloga*

Mada, kako rekosmo, sama posljedica ništetnosti odgovara smislu i značaju nedostatka prirodne poslovne nesposobnosti, a tu se (poput talijanskog modela)

³³ U takvu slučaju pravni posao bi bio konzumiran pa bi pokušaj invalidacije predstavljao postupak “*contra factum proprium*”. Naravno da je *questio facti* koliko relevantno vrijeme treba proći da bi se govorilo o odobrenju posla od strane “bivšeg” prirodno poslovno nesposobnog.

može, premda vrlo upitno, pridodati i mogućnost pobjonosti pravnog posla, nisu (barem ne na teoretskom planu) zanemarive ni neke druge mogućnosti.

U tom smislu valja, prvo, navesti model ništetnosti zbog povrede pravila o *causi* pravnog posla. To je (opet) talijanski model koji se kombinira s općim pravilom o pobjonosti pravnog posla zbog nepostojanja prirodne poslovne sposobnosti.

To je moguće samo u onim sustavima gdje se *causa* (osnova) shvaća u njenom objektivnom smislu. Subjektivno poimanje *cause* (kakvo je i hrvatsko) to ne omogućuje.³⁴

Slično je, npr. i s pitanjem prikrate. Prikrata (lezija) je, zapravo, zabluda o stvarnoj vrijednosti činidbe, dakle samo mana volje, a mi ovdje kategorijalno inzistiramo na tomu da je prirodna poslovna nesposobnost pojmovno iznad mane volje. Osim toga, ima pravnih poslova gdje dimenzija gospodarske (imovinske) vrijednosti uopće nije odlučujuća (besplatni poslovi, poslovi *mortis causa*, poslovi prava osobnosti, tzv. biološke oporuke itd.).

Sva pitanja oko nevaljanosti pravnog posla zbog prirodne poslovne nesposobnosti, u pravilu, uvijek pretpostavljaju nesposobnost samo jedne strane. Moguću, mada iznimno rijetku, pojavu da su obje strane (kada se radi o ugovoru) u stanju prirodne poslovne nesposobnosti valja rješavati istom sankcijom – ništetnošću posla. No, tada se, zapravo, nema tko pozivati na nulitet posla pa do spora oko toga ne može doći.

Ovdje, u pravilu, mislimo na pravne poslove u standardnom građansko-pravnom značenju ove riječi. No, moramo ovdje dodati i pojam “ostalnih očitovanja volje” kako bi, npr. pokrili i problem oporučne sposobnosti (s obzirom na širi stav da oporuka nije pravni posao u užem značenju ovog pojma), a i neke druge probleme (izjava o jamstvu, izjava o nasljedstvu, davanje tabularne izjave itd.).

2.5. *Pravni poslovi prava osobnosti i prirodna poslovna (ne)sposobnost*

Hrvatsko građansko pravo poznaje pravo osobnosti (čl. 19. ZOO). To možda i nije najperfektnija regulacija ove materije, ali je nedvojbeno ipak takva da slijedi suvremeni europski koncept prava osobnosti.

Najslabija točka učenja o pravu osobnosti odnosi se na pravne poslove koji proizlaze iz prava osobnosti (pravni poslovi neimovinskog dijela građanskog prava). Nije lako dati uopće formulu tih poslova, niti ih pojedinačno taksativno navoditi. Napose pak nije lako, na razini apstrakcije, tj. za sve ove poslove dati njihove zajedničke karakteristike. Činjenica je da nije i ne može biti isto kupiti auto i kupiti jetru radi presađivanja (napose ne kada bilo koji tjelesni organ daje živ čovjek).

³⁴ Hrvatski ZOO iz 2005. sadrži tzv. subjektivni koncept *cause* (arg. iz čl. 273. – “Pobude za sklapanje ugovora”). Samo objektivno poimanje *cause* (ista svrha pravnog posla za istu vrstu ugovora, npr. stjecanje prava vlasništva kod kupoprodaje) može omogućavati invalidaciju pravnog posla zbog povrede pravila o prirodnoj poslovnoj nesposobnosti.

Pravni poslovi prava osobnosti (neimovinskog dijela građanskog prava) uvijek zadiru u osobnost osobe koja u bilo kom obliku otuđuje ili umanjuje neko svoje pravo osobnosti. To može biti pristanak na eutanaziju, sklapanje ugovora o radu ili o djelu kojim se prihvaćaju obveze opasne po život i zdravlje, presađivanje dijelova ljudskog tijela, "samoizvlaštenje" privatnosti³⁵, pristanak na liječenje itd.

Izvorno se pravo osobnosti definiralo kao pravo na dostojanstvo.³⁶ Ta definicija može stajati i danas.

Dosljedno tomu može se reći da je svako disponiranje (umanjenje ili otuđenje) nekim vlastitim pravom osobnosti zapravo disponiranje vlastitim dostojanstvom, u cjelini ili barem u nekom dijelu.

S gledišta prirodne poslovne sposobnosti to ovdje nužno izaziva posebno važnu konsideraciju: da poslovi iz oblasti prava osobnosti budu sklapani pri stanju maksimalne prirodne poslovne sposobnosti, odnosno da makar i malo odstupanje od tog maksimuma treba izazivati ništetnost pravnog posla.

To je vrlo visok kriterij, mnogo viši, nego za poslove imovinskog prava. Ujedno otvara i mogućnost zaključka da za pravne poslove prava osobnosti vrijede posebni kriteriji ocjene prirodne poslovne sposobnosti, odnosno nesposobnosti.

U praksi je, npr. otvoren standard "informiranog pristanka na liječenje". To nije običan pristanak niti se dokazuje samo potpisom na odgovarajućoj izjavi. Kod presađivanja dijelova ljudskog tijela čak ni "informirani pristanak" nije dostatan nego to mora dopustiti sudac.³⁷

Već smo u uvodu ovog rada naveli značaj prava osobnosti u koncipiranju novih aspekata prirodne poslovne sposobnosti za sklapanje pravnih poslova. Pravo osobnosti želi zaštititi, tzv. *fasce deboli* (ranjivije kategorije stanovništva), kamo napose spadaju punoljetnici koji su još vrlo mladi i neiskusni, ali i stariji koji zbog poodmaklih godina ne mogu relevantno pratiti proces sklapanja poslova.³⁸

³⁵ Joseph Kohler: *Holzenderfs Enciklopedie*, VII izdanje – II, str. 33. Kohler definira pravo osobnosti kao zaštitu dostojanstva pojedinca, pa postavlja pitanje koliko sam čovjek može "otuđivati" takvo pravo.

³⁶ "Samoizvlaštenje privatnosti" je izraz kojeg je u usmenom izlaganju spomenuo i prof. V. Zeno – Zencovich (Međunarodno savjetovanje o pravu osobnosti i medijskom pravu, Padova 2005.), a odnosi se na važne slučajeve gdje se neki subjekt prava podvrgava nekom zahvatu koji može oslabiti njegovo zdravlje ili ustupa trećima podatke iz svog osobnog ili profesionalnog života.

³⁷ Tako je npr. reguliran u Italiji za presađivanje bubrega sa živa čovjeka (čl. 4. *Codice Civile*). Autoritet suca trebao bi jamčiti, između ostalog, i maksimalan stupanj prirodne poslovne sposobnosti osobe koja drugome daje jedan svoj bubrež.

³⁸ M. Bessone, op. cit., str. 114.

2.6. Pokušaj sintetiziranja teoretskog koncepta prirodne poslovne nesposobnosti u građanskom pravu

Materija do sada izložena daje određeno temeljno osmišljavanje pojma prirodne poslovne nesposobnosti u znanosti i praksi civila.

Mislimo da bi neke bitne konsideracije, vodeći računa o klasiци građanskog prava, ali i njegovim modernim stremljenjima, napose bile sljedeće:

- problem prirodne poslovne nesposobnosti valja regulirati isključivo u okviru učenja o poslovnoj sposobnosti i to u onom dijelu tog učenja koji ne polazi od apstraktne nego od konkretne fizičke osobe; nema razloga da se to smješta u pitanje mana volje, *cause*, lezije i sl., jer ovi pojmovi ne pokrivaju problematiku prirodne poslovne nesposobnosti;
- na suvremenom stupnju zakonodavstva, znanosti i prakse građanskog prava pitanja prirodne poslovne nesposobnosti relevantna su samo u svezi s poslovnom sposobnošću fizičke osobe; za pravne osobe, i pored poznatih tendencija njihova izjednačavanja s fizičkim osobama (neimovinska šteta, odgovornost za kaznena djela), za sada nije aktualno razmatranje koje bi polazilo od toga da bi pravna osoba kao jedna fiktivna konstrukcija bila prirodno poslovno nesposobna;
- “kandidati” za stanje prirodne poslovne nesposobnosti su fizičke osobe koje su inače potpuno poslovno sposobne (navršениh 18 godina života, u pravilu, a nije im kasnije sudski u cijelosti oduzeta poslovna sposobnost), ali su *in concreto* bile poslovno nesposobne, tj. nisu iz raznih razloga (koji variraju od duševne bolesti do suvremenih “zala” kao što su depresija, psihoza, srdžba, žalost i sl.) bile u stanju izazivati pravu volju; kod ograničeno poslovno sposobnih taj se problem ne postavlja jer ove osobe imaju zastupnike (*mutatis mutandis* i zastupnik može biti u stanju prirodne poslovne nesposobnosti);
- razlozi koji mogu izazivati stanje prirodne poslovne nesposobnosti moraju biti prolazne naravi (bilo trenutni, bilo u određenom trajanju), ali u svakom slučaju ne mogu biti trajne naravi (trajno stanje je razlog za sudsko oduzimanje poslovne sposobnosti);
- po sadržaju su razlozi za prirodnu odnosno pravnosudsku poslovnu nesposobnost zapravo isti; dijeli ih samo to što su prvi prolazne, a drugi trajne naravi;
- nema osnove za gradaciju (stupnjevanje) prirodne poslovne nesposobnosti, ona ili postoji ili ne postoji; teoretski model da bi tu “nešto” bilo moguće (kao kod pravnosudske poslovne sposobnosti, odnosno nesposobnosti) za sada ne nailazi na veće odjeke, napose ne u smislu da bi kod “jače” prirodne poslovne nesposobnosti pravni posao bio “ništetan”, a kod “slabije” pobojan (neke razlike mogu biti moguće za različite vrste poslova);
- prirodna poslovna nesposobnost ima određene sličnosti s kaznenopravnim pojmom ubrojivosti (u oba slučaja se radi o sposobnosti, odnosno nesposobnosti shvaćanja ili odlučivanja), ali i značajne razlike

- (kaznenopravni koncept neubrojivosti ima u vidu neko trajno stanje i uglavnom je vezan uz duševnu bolest ili duševnu nerazvijenost); kaznenopravni pojam "actiones liberae in causa" valja, međutim, preuzeti i u građansko pravo, jer bi u protivnom došli do vrlo nepravičnih situacija;
- najpravičnije je rješenje da je pravni posao sklopljen u stanju prirodne poslovne nesposobnosti ništetan; pobožnost ne rješava problem, čak niti u kombinaciji s učenjem o nepostojećim pravnim poslovima ili s učenjem o *causi*;
 - moguću nepravičnost posljedica ništetnosti (da se na to može pozivati bez vremenskog ograničenja npr.) valja rješavati bolje organiziranom konstrukcijom konvalescencije (konvalidacije) ništetnih pravnih poslova (konzumacija posla, naknadno odobrenje od strane samog subjekta koji je kod sklapanja posla bio u stanju prirodne poslovne nesposobnosti i sl.);
 - s obzirom na relativno rano stjecanje pune (pravne) poslovne sposobnosti (s navršениh 18 godina života, a negdje čak i sa samo 7) kao i s obzirom na to da mlade osobe (mada pravno potpuno poslovno sposobne) nisu zbog svoje mladosti, znanja i životnog iskustva u stanju sagledavati sve bitne pravno-gospodarske aspekte sve kompliciranijih suvremenih pravnih poslova, učenje o prirodnoj poslovnoj nesposobnosti donosi i poseban zahtjev da se za takve osobe na državnoj razini i o državnom trošku organizira posebno skrbništvo koje bi ujedno bitno smanjilo pozivanje na prirodnu poslovnu nesposobnost i na tomu posljedično invalidiranje sklopljenih pravnih poslova u obliku njihove ništetnosti;
 - u teoriju prirodne poslovne nesposobnosti valja ugraditi i učenje o pravnom interesu; nema, naime opravdanja pozivati se na prirodnu poslovnu nesposobnost ako je posao koji je postao sporan donio korist stranci koja je bila u stanju prirodne poslovne nesposobnosti u trenutku sklapanja (kod toga valja ipak naglasiti da pravni interes nije uvijek samo imovinski interes);
 - stanja prirodne poslovne nesposobnosti su napose danas zanimljiva kod sklapanja pravnih poslova iz neimovinskog dijela građanskog prava, prava osobnosti (liječenje, presađivanje dijelova ljudskog tijela, eutanazija, sklapanje poslova opasnih za život i zdravlje, također i onih koji dotiču samo dostojanstvo osobe i sl.); načelno rješenje ovdje mora biti samo takvo da tu kriteriji pune prirodne poslovne sposobnosti moraju biti stroži;
 - prirodna poslovna sposobnost se ne presumira niti dokazuje sudskom odlukom (to se dokazuje kod sudski oduzete potpune poslovne sposobnosti); kod prirodne poslovne nesposobnosti treba "živiti" dokaz, a teret takva dokazivanja mora biti na onome tko se poziva na stanje prirodne poslovne nesposobnosti u trenutku sklapanja odnosnog pravnog posla (tu su dopustivi svi dokazi, ne isključujući čak ni inverziju tereta dokazivanja u nekim situacijama) i
 - konačno – relevantan trenutak za ocjenu stanja prirodne poslovne nesposobnosti je samo trenutak sklapanja pravnog posla (kod distancijskog

spajanja ponude i prihvata kod ugovora to može biti i trenutak davanja izjave o ponudi, odnosno o prihvatu ponude); stanje koje je prethodilo sklapanju posla odnosno koje je nastalo iza toga nije relevantno za postojanje prirodne poslovne nesposobnosti niti za tome posljedičnu ništetnost posla, ali stanje prije ili poslije sklapanja posla može biti dragocjeni pokazatelj, (a onda i dokaz) kakvo je stanje bilo u trenutku sklapanja odnosno pravnog posla.

U nastavku ovog rada pokušat ćemo ove teoretske zamisli provesti kroz civilnopravnu povijest i sadašnjost učenja o prirodnoj poslovnoj (ne) sposobnosti.

Suvremeno stanje čovječanstva i način života ljudi zahtijevaju nova rješenja, jer su klasična preuska. Preusko je, zasigurno, vezivanje stanja pune prirodne poslovne sposobnosti samo za godine života odnosno samo za stanje duševne bolesti ili duševne nerazvijenosti. Moderno vrijeme traži i zaštitu čovjeka koji nije više ni posebno mlad i koji je "normalan", ali koji se zbog načina današnjeg života ne može nositi sa svim teškoćama koje donosi sklapanje nekih (napose važnijih) pravnih poslova.

U razmatranoj materiji se stoga doista miješaju mnogi klasični i mnogi novi aspekti. To cijelom pojmu donosi neke "komplikacije", ali mu daje i posebnu pravnu zanimljivost.

3. Kratki povijesni pregled razvoja instituta prirodne poslovne nesposobnosti

Vrlo je zanimljiva evolucija učenja o prirodnoj poslovnoj (ne)sposobnosti. Današnje učenje je, u osnovi, trasirano već u rimskom pravu, ali je tijekom povijesti bilo dosta skretanja u odnosu na taj rimski uzor. Uvodno spomenuta škola prirodnog prava donijela je puno na planu širenja koncepta pravne sposobnosti, ali je, međusobnim približavanjem učenja o pravnoj i učenja o poslovnoj sposobnosti, u značajnoj mjeri oslabila rimski koncept prirodne poslovne nesposobnosti. Zahtjevi suvremena života predstavljaju stoga, u izvjesnoj mjeri, reaktiviranje rimskog stava o predmetnom problemu. Dakako, s dosta inovacija.

3.1. Rimsko pravo

Rimsko pravo nije izravno poznavalo pojam prirodne poslovne nesposobnosti i nije pravilo razliku između pravnosudske i prirodne poslovne nesposobnosti. Tek je u postklasičnom razdoblju (mada i onda samo neodređeno i sporadično) istaknut zahtjev da prirodna poslovna sposobnost bude sastavni dio pojma poslovne sposobnosti.³⁹

Mnoga, rekli bi danas pragmatična, rješenja rimskog prava, međutim, ukazuju na to da je već tada prevladavao stav da je svaki pravni akt valjan samo pod

³⁹ Guarino, *Profili di diritto privato romano*, Napoli, 1965., str. 121-122.

pretpostavkom da je osoba koja je dala određenu izjavu volje bila stvarno u stanju shvatiti značaj svog djela.

U hrvatskoj znanosti rimskog prava prof. A. Romac govori o djelatnoj sposobnosti u rimskom pravu.⁴⁰ Poslovna sposobnost, po prof. Romcu je širi pojam te zahvaća djelatnu i delikatnu sposobnost zajedno.

Prema prof. Romcu, Rimljani su stjecanje djelatne sposobnosti povezivali sa spolnom zrelošću čovjeka, pa su u tom smislu rješenja bila sljedeća:

- djeca (*infantes*) do navršenih 7 godina života su potpuno djelatno nesposobna;
- djeca od 7 do 14 godine (*impuberes infantia*) su ograničeno djelatno sposobna (imaju tutora), a mogla su samostalno sklapati samo one poslove koji im donose korist;
- sa 14 godina su stjecala punu poslovnu sposobnost (*puberes*), ali se uskoro uvidjelo da ovo rješenje nije dobro za mlađe ljude pa je jednim posebnim zakonom (*lex Plaetoria de circumscriptione adulescentium*) stjecanje punoljetnosti praktički bilo povećano na 25 godina života (navedeni zakon je posebno predvidio kazne za sve one koji varaju osobe mlađe od 25 godina); pritom, međutim, u građanskopravnom smislu postoji samo odgovornost za štetu, bez mogućnosti poništaja posla;
- žene su u rimskom pravu (sve) bile djelatno nesposobne, ali je to s vremenom kao nepotrebno napušteno; dok je pravilo vladalo, za ženske osobe su pravne poslove sklapali njihovi tutori (*tutela mulierum*);
- djelatno sposobne nisu bile duševno bolesne osobe (*furiosi – cura furiosi*), mada su se uvažavali poslovi koje su ove osobe sačinile u stanju dokazane lucidnosti (*lucida intervalla*); slaboumne osobe (*mente captus*) smatrale su se neko vrijeme ograničeno djelatno sposobnim (status djece od 7 do 14 godina), a kasnije su izjednačeni s *furiosima* (slaboumnici nisu morali imati curatora, ali su ga mogli imati);
- tjelesne bolesti ili mane u pravilu nisu bile razlog za oduzimanje djelatne sposobnosti ako stanje nije bilo takvo da je stvarno onemogućavalo sklapanje određenih pravnih poslova; nijemi su npr. mogli zaključiti stipulaciju (izrazito verbalni pravni posao), a gluho nijemi napraviti usmenu oporuku (po Justinijanu mogli su sačiniti i pisanu oporuku) i
- djelatno nesposobni bili su i rasipnici (*prodiges*), nakon što je neku osobu magistrat proglasio takvom, *cura prodigi*; rasipnici su bili izjednačeni s ograničeno djelatno sposobnim (sami su, stoga, mogli sklapati samo poslove koje im donose korist, a ostale samo uz pristanak i nazočnost tutora, mogli su sklapati brak ili prihvatiti nasljedstvo, ali nisu mogli napraviti oporuku).

Čini se, stoga pravilnom ocjena da rimsko pravo, doduše, nije pravilo jasnu razliku između sudskopravne i prirodne poslovne nesposobnosti, ali je svojim

⁴⁰ A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 1975., str. 652-653; A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 2007., str. 100, 101, 104-106.

pravnim pragmatizmom omogućavalo stav da se i svaka faktička zapreka u slobodnom formiranju volje kvalificira kao izostanak relevantne poslovne sposobnosti.⁴¹

3.2. Kanonsko pravo

Kanonsko pravo pitanjima prirodne poslovne sposobnosti, (mada pod nešto drukčijim nazivima) posvećuje dosta pozornosti, napose u dijelu koji se odnosi na ženidbeno pravo.

Po zakoniku kanonskog prava (Kanon 1095.)⁴² nesposobni su za sklapanje ženidbe:

1. oni koji nisu dovoljno sposobni služiti se razumom,
2. oni koji boluju od teškog manjka prosuđivanja o bitnim ženidbenim pravima i
3. oni koji zbog razloga psihičke naravi ne mogu preuzeti bitne ženidbene obveze.

Zakonik posebno govori o “ukrepljenju ženidbe” (Kanon 1156.). Civilistički rečeno to je konvalescencija, odnosno konvalidacija.

Po Kanonu 1156. ukrepljenje ženidbe je moguće ako zapreka prestane ili da se od nje dobije oprost i da (povrh toga) ona strana koja zna za zapreku obnovi privolu.

Posebno se predviđa “ozdravljenje u korijenu”, što zapravo znači konvalidaciju bez obnove privole, ali tu dozvolu može dati samo Apostolska stolica (Kanon 1161.).

S obzirom na dugu povijest Zakonika kanonskog prava⁴³, može se reći da je rimska katolička crkva svoj koncept onog što mi nazivamo prirodnom poslovnom sposobnošću, odnosno nesposobnošću formirala još pred 1500 godina. Na tom konceptu katolička crkva ustraje i danas.

Ovaj je koncept ujedno vrlo blizak najsuvremenijim koncepcijama prirodne poslovne (ne)sposobnosti.

⁴¹ V. Maurini, op. cit., str. 5. Rimsko pravo je, kako je poznato, bilo vrlo limitirajuće u dodjeli i priznanju pravne sposobnosti, ali je vrlo jasno iznijelo stav da sve *personae sui iuris* moraju još biti i poslovno sposobne da bi njihovo očitovanje volje bilo pravno valjano. Biti pravno sposoban po rimskom pravu nije automatski značilo biti i poslovno sposoban. Takve osobe, zaključuje Maurini, premda slobodni rimski građani, mogli su se naći u stanju faktične poslovne nesposobnosti. Za zahtjeva modernih vremena nedostajala je samo projekcija prolaznosti takve nesposobnosti. No, to je bila posljedica prejakog poistovjećivanja pravnosudske i (onog što mi danas zovemo) prirodne poslovne nesposobnosti.

⁴² Zakonik kanonskog prava (*Codex iuris Canonici*), Glas koncila, Zagreb 1996., str. 537.

Riječ je o Zakoniku kanonskog prava Rimokatoličke crkve, prema doradi tog Codexa koji je 1983. godine objavio papa Ivan Pavao II.

⁴³ Prvi *Codex iuris Canonici* datira još iz vremena cara Justinijana. Bilo je tijekom povijesti više izmjena i dopuna, posljednja je bila 1983. godine. U ženidbenom pravu, međutim, izmjene su bile neznatne s obzirom na poznati stav crkve o nerazrješivosti braka.

3.3. OGZ (ABGB), BGB, CODICE CIVILE

Vrlo je zanimljivo analizirati i usporediti regulaciju prirodne poslovne sposobnosti u ova tri velika građanska zakonika.

Pritom ćemo posebno vidjeti da su mlađi zakonici donijeli dosta novog u regulaciji instituta, čak uz pravilo: što je slabio utjecaj škole prirodnog prava, regulacija je postala drukčija i modernija.

3.3.1. OGZ (ABGB)

Austrijski građanski zakonik (ABGB, za nas OGZ) donijet je 1811. godine. Bio je stvaran izrazito u znaku škole prirodnog prava, a njegov glavni redaktor prof. Zeiller bio je posebno sljedbenik filozofije Immanuela Kanta.

ABGB je donio:

- prošireni koncept pravne sposobnosti jer je odredio da je svaki čovjek subjekt prava (§ 16.), ali i
- dosta suženiji koncept poslovne sposobnosti (§ 865.).

O § 865. moramo ovdje reći nešto više. On doslovno glasi:

“Tko ne ima razuma, kao i dijete do sedam godina, nesposoban je učiniti obećanje ili prihvatiti ga. Ine osobe nasuprot, koje zavise od oca, tutora ili skrbnika mogu istina prihvatiti obećanje samo na njihovu korist učinjeno; ali ako prihvaćaju koji teret skopčan s obećanjem, ili obećavaju i same što valjanost pogodbe zavisi od privoljenja zastupnika ili zajedno i od suda, prilog propisa ustanovljenih u poglavlju, trećem i četvrtom prvog dijela. Dok nije dano privoljenje to, druga strana odustati (odstupiti) ne može, ali može zahtijevati, da se primjeren rok odredi za očitovanje.”

Intonacija ove odredbe ABGB-a pretežito je u znaku pravnosudske, manje prirodne poslovne nesposobnosti. Da je tome tako, govore i dva danas najautoritativnija komentara ABGB-a.⁴⁴

Autori Koziol – Welser ipak (pod b) ističu da je konstitutivni element pojma poslovne sposobnosti i duševno stanje (Geisteszustand). Po njima (i po ABGB-u) duševni bolesnik ne može sklapati valjane poslove. Nema stupnjevanja po tog osnovi, pa je čovjek, ili cijeli sposoban, ili u cijelosti nesposoban.

Nema u opticaju izraza “prirodna poslovna sposobnost”. Duševno zdravlje čovjeka je samo jedan, čak bismo rekli, sporedan element pojma poslovne sposobnosti. Dominira životna dob (Alter) kao prvi i glavni element (pod a).

Zanimljivo je, međutim, da najpoznatiji autori hrvatskog prijevoda i komentara ABGB-a⁴⁵ rabe izraz “naravna djelatna sposobnost” kao sposobnost “... u obće očitovati svoju volju, tako da su si svjesne ...”, za razliku od “juridičke djelatne sposobnosti” (“... tj. moraju biti samosvjesne ...”). Po njima, sasvim je moguće da

⁴⁴ Koziol – Welser, op. cit., str. 59-60; Dietrich-Tades: ABGB, 34 Auflage, Wien. 1994., str. 804.

⁴⁵ Prema hrvatskom prijevodu kojeg su dali Rušnov – Posilović: Tumač Obćem Građanskom zakoniku, knjiga druga, § 531 – 1502, str. 274 – 276.

čovjek ima jednu, ali nema i drugu sposobnost; idealno je, dakako, kad obje postoje.

Po Rušnov – Posiloviću s ludim i slaboumnim osobama izjednačeni su i oni “... koji se prelazno nalaze u stanju neprisebnosti” (kao npr. uslijed vrućice, uslijed pijanstva itd.). Posao je nevaljan ako te osobe dokažu da su volju očitovale u takvu stanju. Dopušten je svaki dokaz u tom pravcu, indicijama također.

Gledano s današnje perspektive može se pretpostaviti da su autori Rušnov i Posilović, vrlo vjerojatno, bili u većoj mjeri indoktrinirani rimskim privatnim pravom nego ABGB-ovom školom prirodnog prava.

Izraz kojeg oni donose (“naravna djelatna sposobnost”) je, zapravo, sinonim za pojam “prirodna poslovna sposobnost” kojeg mi u ovom radu razmatramo.

Ni današnje austrijsko pravo ne poznaje izraz “naravna djelatna sposobnost” (die natürliche Geschäftsfähigkeit).⁴⁶ Zasigurno ga nije poznavalo ni u trenutku redakcije ABGB-a.⁴⁷

ABGB (OGZ), dakle:

- ne poznaje izraz “prirodna poslovna sposobnost” kao poseban pojam;
- sadržajno taj pojam ipak poznaje, ali samo kao drugi i sporedan element ukupnog pojma poslovne sposobnosti;
- ne poznaje mogućnost invalidiranja pravnog posla učinjenog u korist prirodno poslovno nesposobnog (to je jak trag rimskog prava);
- pravno je nevaljan, ali ne u obliku ništetnosti, nego u obliku poboynosti (konvalidira dozvolom zastupnika) i
- sam pojam (moguće) prirodne poslovne nesposobnosti ograničava na prolazna stanja (što je dobro), ali isključivo na pitanje duševne bolesti (što je danas zastarjelo).

3.3.2. BGB

Njemački građanski zakonik (BGB) donijet je 1896. godine. Dakle, 85 godina nakon OGZ-a. To je već Građanski zakonik snažnog kapitalističkog gospodarstva, a i neka nova učenja već imaju pun stručni i znanstveni legitimitet (pravo osobnosti, psihoanaliza, nova psihologija i psihijatrija).

Sam BGB u § 104. (“Geschäftsunfähigkeit”) izrijeком ne poznaje izraz “prirodna poslovna sposobnost” (die natürliche Geschäftsfähigkeit), ali određuje:

⁴⁶ Koziol – Welsler, op. cit., str. 59-61;

Dietrich – Tades, ABGB, 34. Auflage, Wien, 1994., str. 805.

⁴⁷ Rušnov – Posilović, op. cit., str. 274 – 275. Stilizacija § 865. ABGB-a doista upućuje na zaključak da je u pitanju jedan doista “zakržljali” koncept prirodne poslovne nesposobnosti. Da je tome tako napose govori i činjenica što propis predviđa ratihabaciju (odobrenje) zastupnika; kod prirodne poslovne nesposobnosti zastupnika nema, jer je u pitanju tjelesno i psihički zdrav čovjek koji je, jedino, u jednom trenutku u takvu stanju da ne može slobodno izraziti svoju volju. Zato je i logično da i vodeći suvremeni austrijski komentatori ABGB-a ne poznaju izraz “prirodna poslovna sposobnost”. To što je, pak, taj izraz upotrebljiv u hrvatskom prijevodu ABGB-a (Rušnov – Posilović, “naravna djelatna sposobnost”) upućuje doista samo na njihove rimske uzore, a ne na ono što nosi ABGB (OGZ).

Poslovno je nesposoban (“Geschäftsunfähig ist”):

1. tko nije navršio sedam godina života i
2. tko se u trenutku izjave volje nalazio u stanju koje je zbog zdravstvenih smetnji onemogućavalo slobodnu izjavu volje, sve dok traje ovakvo stanje.⁴⁸

Pravna teorija izrijeком poznaje izraz “prirodna poslovna nesposobnost” (die natürliche Geschäftsunfähigkeit).⁴⁹

Palandt u tom smislu podvlači tri esencijalne pretpostavke pojma:

1. zdravstvene smetnje duševnog stanja,
2. određena trajnost tog stanja i
3. potpuno isključenje slobodne volje.

Pretpostavka pod 2. ima se smatrati samo kao negacija momentalnosti, ne i kao nekakvo trajnije stanje.

Pravni posao sačinjen u stanju prirodne poslovne nesposobnosti je ništetan (“nichtig”); to je jasna odredba iz st. 1. i 2. (sljedećeg) § 105.

(1. Die Willenserklärung eines Geschäftsunfähigen ist nichtig.

2. Nichtig ist auch die Willenserklärung, die im Zustande der Bewuslosigkeit oder vorübergehender Störung der Geistestätigkeit abgegeben wird”).

U njemačkom je pravu pitanje prirodne poslovne sposobnosti potencirano i samom činjenicom što se ograničena poslovna sposobnost stječe već s navršениh 7 godina života. S djecom do 7 godina izjednačeni su i trajni duševni bolesnici, ali i oni “prolazni”; od 7 do 18 godina postoji stanje ograničene poslovne sposobnosti, a s navršениh 18 godina stječe se puna poslovna sposobnost koja (opet) može biti oduzeta zbog trajne duševne bolesti.

Njemačko građansko pravo, dakle izrijeком poznaje izraz “prirodna poslovna nesposobnost”, pravilno ju koncipira kao određeno kraće stanje, ali ju (što je ipak nedostatno) uglavnom vezuje samo uz duševne bolesti i duševne poremećaje.

Ovaj nedostatak zakonodavstva uspješno kompenzira pravna teorija koja traži proširenje pojma i na sve psihičke smetnje.⁵⁰

⁴⁸ Doslovni tekst st. 2. § 104. BGB-a glasi:

“2. wer sich ihrem die frei Willensbestimmung ausschließenden Zustände krankhafter Störung der Geistestätigkeit befindet, sofern nicht der Zustand seiner Natur nach lin vorübergehender ist.”

§ 104. sadržavao je izvorno još jedan stavak (st. 3.) koji je ukinut, ali tako da je posebnim propisom regulirano pitanje duševnih smetnji prilikom sklapanja pravnih poslova. Teorija smatra da je i to preusko učinjeno jer da u osnovi nije napušten koncept duševne bolesti, odnosno da je trebalo zahvatiti i mnoga psihička stanja koja nisu duševne bolesti (M. Arai – Das Inkrafttreten des Betreuungsgesetzes in Deutschland und die gegenwärtige Lage der Entmündigung in Japan – Internet).

⁴⁹ Palandt, op. cit., str. 75.

⁵⁰ M. Arai, op. cit.

3.3.3. *Codice civile*

Talijansko pravo ima danas, u svjetskim razmjerima avangardnu poziciju u učenju o prirodnoj poslovnoj sposobnosti.⁵¹

No, i samo talijansko pravo imalo je u tom pogledu dva bitno različita razdoblja: prvo, od 1865. do 1942. (Codice civile iz 1865.) i drugo, od 1942. pa nadalje (Codice civile iz 1942. koji je na snazi i danas).

U prvom se fazi (1865.) pojam prividne poslovne nesposobnosti ne regulira na apstraktnoj razini. Samo se za neke pojedinačne primjere (čl. 763. – oporuka, čl. 1052. – darovanje) daju rješenja koja upućuju na problem prirodne poslovne nesposobnosti.

Talijanska znanost je sukladna u ocjeni da je to bio propust zakonodavca, diktiran prije svega općom indoktrinacijom škole prirodnog prava.⁵²

Novo talijansko građansko pravo (Codice civile iz 1942.) ispunjava rečenu prazninu i u čl. 428. regulira problem prirodne poslovne nesposobnosti za sve pravne poslove i sva očitovanja volje.

Kako kaže prof. F. Galgano sfera prirodne poslovne nesposobnosti se proširuje na svaki oblik smetnje koja prolazno izaziva slabljenje mentalne sposobnosti čovjeka (to npr. može biti čak i stanje izazvano sunčanicom).⁵³

Ostale bitne karakteristike važećeg talijanskog prava u pitanju prirodne poslovne sposobnosti su sljedeće:

- nedostatak prirodne poslovne sposobnosti ne izaziva ništetnost nego (samo) pobojnost pravnog posla;
- jednostrani akt (jednostrani pravni poslovi) su pobojni (samo) pod pretpostavkom da izazivaju tešku štetu (“grave pregiudizio”) onome tko je prirodno poslovno nesposoban (st. 1. čl. 428.);
- dvostrani pravni poslovi (ugovori – “contratti”) su pobojni (i dalje) uz pretpostavku da donose tešku štetu nesposobnome, ali i uz daljnju pretpostavku (koja mora kumulativno postojati) da postoji zla vjera kod ugovornog partnera prirodno poslovno nesposobne osobe (st. 2. čl. 428.).

Na taj način talijanski Codice civile daje jednu vrlo široku koncepciju pojma prirodne poslovne sposobnosti, ali ju, zbog zahtjeva pravne sigurnosti, istovremeno jako limitira vrlo restriktivnim pretpostavkama pobojnosti.

Neposredne posljedice ovakve zakonodavne regulacije su: širenje pojma u mnoge nove sfere ljudskog života,⁵⁴ posebno pojačana zaštita zaposlenika,⁵⁵

⁵¹ Djela talijanske znanosti građanskog prava čine i okosnicu ovog rada: V. Maurini, op. cit., F. Galgano, op. cit., Cian – Trabucchi, op. cit., M. Bessone i dr., op. cit.

⁵² V. Maurini, op. cit., str. 8. To je inače i vrijeme romantizma, stvaranja talijanske države (1861.), vrijeme Verdija itd.

⁵³ F. Galgano, op. cit. str. 258, 765, 770 i 848. Slično: Laura Galli – Annulamento del contratto per incapacità naturale (Internet).

⁵⁴ A. Di Majo i dr., *Introduzione all’invalidità (Uvod u nevaljanost)*, Torino, 2002.

⁵⁵ U talijanskoj sudskoj praksi su snažno odjeknuli slučajevi iz oblasti radnog prava gdje su sudovi zbog živčane iscrpljenosti stanja depresivne anksioznosti prihvatili tužbe radnika radi

minuciozna razrada, tzv. informiranog pristanka u medicinskom pravu,⁵⁶ nova shvaćanja u oblasti tumačenja oporuke⁵⁷ itd.

U svakom slučaju riječ je o modernoj, znanstveno utemeljenoj i prethodno dobro prostudiranoj regulaciji pojma prirodne poslovne nesposobnosti.

Riječ je, također, i o koncepciji koja se može preporučiti svim modernim svjetskim zakonodavstvima. Ne slučajno, ta koncepcija ima snažan oslonac u modernoj psihologiji i psihijatriji, ali također i u modernoj sociologiji prava koja upućuje na nužnost uvažavanja svih aspekata prolaznog gubitka prirodne poslovne sposobnosti, s jedne, ali i uvažavanju neophodnih zahtjeva pravne sigurnosti, s druge strane.⁵⁸

No, posebno bitno za istaknuti je i to da mlade i neiskusne, ali i stare odnosno nemoćne osobe, mada potpuno poslovno sposobne, mogu, ako žele, dobiti od države pomoć za zastupanje u sklapanju poslova.⁵⁹

3.4. *Hrvatsko pravo*

Hrvatsko pravo samo djelomično poznaje problem prirodne poslovne (ne) sposobnosti u prethodno izloženom smislu.

Zasigurno je to, u prvom redu, “zasluga” OGZ-a koji je sam poznao jedan dosta “zakrčljali” koncept prirodne poslovne sposobnosti. Nije da ga uopće nije poznao, ali ga kao apstraktni pojam nije ni imao, a još manje potpuno razumio.

Hrvatsko građansko pravo (u tradicionalnoj podjeli na: opći dio građanskog prava, stvarno pravo, obvezno pravo, nasljedno pravo) ni danas ne poznaje izraz “prirodna poslovna sposobnost”.⁶⁰

poništaja izjave o otkazu ugovora o radu (presude Vrhovnog suda Italije br. 7485/2003 od 14. svibnja 2003.; br. 381 od 14. siječnja 2004. i br. 515 od 15. siječnja 2004.).

Na toj podlozi talijansko pravo i sociologija rada razvija i nove pojmove kao što su “downsizing”, “mobbing” i “bossing” (vidjeti: L’annulabilita delle dimissioni estorte – Poništaj iznuđenih otkaza, Internet).

⁵⁶ Vidjeti o tome: Paola Zaccaria – Sostanze stupefacenti ed incapacità naturale: argomenti medico – legali per un approfondimento (Internet); Franco Elio Costellucci – L’annulabilità degli alti (contratto, testamento, dimissioni del lavovatore) per incapacità naturale nei recenti orientamenti giurisprudenziali (Internet); Il consenso informato (Internet); Erminia Emprin Gilardini – Disposizioni in materia di consenso informato e di direttive di trattamento sanitario (Internet).

⁵⁷ Giuseppe Musolino, Le interpretazioni del testamento fra regole generali e criteri peculiari (Rivista di diritto civile, Padova, br. 4 iz 2007., parte seconda, str. 467 do 487).

⁵⁸ U vrijeme pisanja ovog rada bile su u tijeku pripreme za svjetski kongres sociologa prava (Njemačka, srpanj 2008.). Od talijanskih kolega doznali smo da oni za tu prigodu spremaju jedan značajan referat baš iz oblasti prirodne poslovne (ne)sposobnosti.

⁵⁹ Po odredbi iz čl. 404. Codice civile-a postoji institut pod nazivom “Amministrazione di sostegno”. Mada je to teško prevedivo na hrvatski jezik, moglo bi se nazvati “Pomoć – podrška u upravljanju imovinom”. Administratora određuje sudac (“giudice tutelare”) svakoj osobi koja zatraži i sve, dakako, na trošak države. Prof. Bessone (op. cit.) posebice navodi da ovo rješenje štiti “ranjive slojeve stanovništva”, napose mlade i neiskusne odnosno starije i nemoćne. Praksa u tom smislu daje dobre rezultate.

⁶⁰ Vodeći udžbenik građanskog prava u RH (Klarić – Vedriš, Građansko pravo, Zagreb 2006.), ne dotiče problem prirodne poslovne nesposobnosti. Govori samo (str. 36-38) o onome što teoretski

Zakon o obveznim odnosima (“Narodne novine”, broj 32/05.) sadrži, vezano uz poslovnu sposobnost, dvije bitne odredbe:

- čl. 276. koji određuje poslovnu sposobnost kao pretpostavku valjanosti ugovora (st. 1.), odnosno da ograničeno poslovno sposobni mogu sami sklapati samo neke ugovore, a za sve ostale moraju imati odobrenje zastupnika (st. 2. i 3.) i
- čl. 330. po kojem je ugovor pobojan kad ga je sklopila strana ograničeno poslovno sposobna osoba.

Ista je regulacija postojala i u ZOO-u iz 78/91. (čl. 56. – 59., st. 1. čl. 111.).

Jasno je, međutim, da ZOO pritom misli samo na pravnosudsku, a ne i na prirodnu poslovnu nesposobnost. Već spominjanje zakonskog zastupnika na to posve jasno upućuje, iz jednostavnog razloga što kod prirodne poslovne nesposobnosti nikakav zakonski zastupnik ne postoji.

Nešto što ide u pravcu prirodne poslovne sposobnosti (ili to već i jeste) nalazi se u jednom drugom propisu – u Zakonu o nasljeđivanju.

U Zakonu o nasljeđivanju (“Narodne novine”, broj 48/03., 163/03. i 35/05.) u st. 2. čl. 26. sasvim se određeno navodi da je oporuka ništava ako oporučitelj “... nije bio sposoban za rasuđivanje”.

Mada je “sposobnost za rasuđivanje” prikladnije za odštetno pravo u civilu i za kazneno pravo, nema dvojbe da je, u biti, to zapravo koncept “prirodne poslovne (ne)sposobnosti”.

Nasljedno pravo je (ipak) samo dio građanskog prava, pretežito nevezan uz pravni promet (rezerviran za obvezno pravo), pa je teško odredbu iz st. 2. čl. 26. ZN-a “oktroirati” na čitavo građansko pravo.

Navedena odredba ZN-a može poslužiti kao prilog argumentaciji da hrvatsko građansko pravo poznaje institut prirodne poslovne nesposobnosti, mada i dalje u dosta “zakržljanom” obliku kojeg je potrebno dobrom pravnom interpretacijom uvijek iznova aktualizirati i podizati na razinu instituta koji vrijedi za čitavo građansko pravo.⁶¹

Po ZN-u je, dakle oporuka sačinjena u stanju “nesposobnosti za rasuđivanje” ništava (nišetna). Ako bi i tu konsideraciju proširili na čitavo građansko pravo, imali bi sustav sličan njemačkom, ali posve protivan talijanskom.

Uz takvo rješenje i uz gotovo nemoguću konvalidaciju (čl. 326. ZOO), rizik izrazite pravne nesigurnosti postaje prevelik.

Nekakav izlaz iz ovog problema mogao bi se naći u konstrukciji ograničene prirodne poslovne (ne)sposobnosti, ali to se, kako smo vidjeli, izbjegava i u poredbenom pravu.

nazivamo pravnosudskoj poslovnoj (ne)sposobnosti.

Ranija federalna literatura problem je poznavala puno određenije (A. Gams: Uvod u građansko pravo, Beograd, 1985., str. 108.)

⁶¹ Dvije vrlo zanimljive odluke u tom pravcu, koje ćemo ovdje prikazati, prikupili su prof. Zvonimir Slakoper i suradnici (Z. Slakoper i dr., Zbirka sudskih odluka 1985.-2005., Rijeka, 2006.)

Zapravo konstrukcija potpune prirodne poslovne nesposobnosti može ostati i može se izjednačiti sa stanjem potpune pravnosudske poslovne nesposobnosti koja uvijek izaziva ništetnost pravnog posla (arg. iz st. 1. čl. 276. ZOO).

Kod sudskopravne potpune poslovne nesposobnosti je ništetnost pravnog posla razumljiva jer je u pitanju određeno trajno stanje nesposobne osobe. U slučaju prirodne poslovne nesposobnosti radi se o prolaznom stanju (momentalnom ili takvom koje traje samo jedno kraće vrijeme) koje brzo “nestaje” i iza kojeg je dotična osoba opet i sudskopravno i prirodno potpuno poslovno sposobna.

Proširiti posljedicu ništetnosti “ad infinitum” bilo bi stoga posve nepravično. Odobrenje odnosno samoodobrenje (po isteku prolazne prirodne poslovne nesposobnosti) treba u takvu slučaju biti pravi oblik konvalidacije posla. Za to, međutim, ZOO ne daje izravan oslonac i, eventualno, bi se u tom pravcu mogao analogno koristiti samo institut konzumacije pravnog posla (arg. iz čl. 294. ZOO). Sve drugo bi predstavljalo i “venire contra factum proprium”.

Na sve ove nejasnoće i nedoumice hrvatskog građanskog zakonodavstva (pa i pravne teorije koja “slijedi” takvo zakonodavstvo) odgovara sudska praksa ponekad nejasno i neodređeno, ali zapravo zadivljujuće kreativno.

Autor donosi kraći prikaz ovih presuda:

- u predmetu broj: Rev-155/88 (od 13. ožujka 1986.) Vrhovni sud Republike Hrvatske prihvaća ništavost ugovora o darovanju jer darovatelj (koji je inače bio punoljetan i nije mu sudski bila oduzeta poslovna sposobnost) nije bio “sposoban za rasuđivanje”; Vrhovni sud pritom ističe da je poslovno nesposobna ne samo osoba “koja nema poslovnu sposobnost” (misli očito na sudskopravnu nesposobnost), nego i ona “... koja je u vrijeme zaključenja pravnog posla bila duševno bolesna i slijedom toga nesposobna da shvati značenje i posljedice svog djela ...”;⁶²
- u presudi broj: Rev-873/90 (od 22. kolovoza 1990.) Vrhovni sud Republike Hrvatske isto tako prihvaća ništetnost ugovora o kupoprodaji, jer “... tužitelji nisu imali poslovnu sposobnost zbog utjecaja alkohola”.

U ovoj dionici namijenjenoj hrvatskom građanskom pravu, spomenimo, konačno, i regulaciju u obiteljskom pravu.

Obiteljsko pravo, barem u svom imovinskom dijelu, svakako spada u privatno (građansko) pravo. No, čak i u svom javnopravnom dijelu dotiče neke probleme prirodne poslovne (ne)sposobnosti.

Tako je, npr. među bračnim smetnjama i “... potpuno lišenje poslovne sposobnosti ili nesposobnost za rasuđivanje” (čl. 27. st. 1. Obiteljskog zakona, “Narodne novine”, broj 162/98.).

⁶² Zanimljivo je da se u toj odluci Vrhovni sud poziva na dvije osnove ništavosti: nedostatak poslovne sposobnosti (st. 1. čl. 56. tada važećeg ZOO iz 1978.) i na protivnosti prinudnim propisima (st. 1. čl. 103. ZOO). Čini se ovo “dupliranje” nepotrebnim, pa i posve neosnovanim jer nema kumulacije osnove ništavosti.

Teorija obiteljskog prava⁶³ pod nesposobnošću za rasuđivanje podrazumijeva “narušeni uobičajeni tijek rasuđivanja odnosno zaključivanja” i navodi da “takvo stanje mogu uzrokovati organska oštećenja središnjeg živčanog sustava, afektivno stanje, posebno patološki aspekti straha, srdžbe, tuge, čulne obmane izazvane opijatima svake vrste itd”. Pritom se još dodaje da se ne misli da je takva osoba nesposobna za bilo kakvo rasuđivanje; dostatno je da je nesposobna za razumijevanje sklapanja braka.

Hrvatsko je privatno (građansko) pravo tako, ponajviše zahvaljujući nasljednom i obiteljskom pravu, ipak na jasnom tragu suvremena učenja o prirodnoj poslovnoj (ne)sposobnosti i uz određenu pravnu doradu može se približiti suvremenim koncepcijama ovog instituta.

Neke doprinose posebno će (i zasigurno) nastaviti davati sudska praksa.⁶⁴

4. Neki procesnopravni problemi u primjeni instituta prirodne poslovne (ne)sposobnosti

Parnični postupak radi invalidiranja pravnog posla zbog prirodne poslovne nesposobnosti ima, u osnovi, iste karakteristike kao i svaki drugi parnični postupak.

No, ima tu i nekih specifičnosti koje ćemo ovdje obraditi.

⁶³ M. Alinčić i dr., *Obiteljsko pravo*, “Narodne novine”, Zagreb, 2001., str. 62.

⁶⁴ Pred više od 20-tak godina autor ovog rada je kao sudac redovnog suda radio na slučaju koji ga je već tada ponukao na dublju analizu problema prirodne poslovne nesposobnosti. Zbog protoka godina ne može utvrditi točan poslovni broj predmeta, ali se sjeća bitnog sadržaja. U pitanju je bio brak koji se razvodio nakon skoro 30 godina zajedničkog života. Po svim ljudskim pokazateljima to je bio jedan solidan građanski brak, s troje djece, stečenom značajnom imovinom i sl.

Supruga je teško doživjela razvod i završila je na psihijatriji. Na dan kada je upravo izlazila iz bolnice sačekao ju je bivši suprug i (relativno ljubazno) pozvao na piće gdje je predložio nagodbu o diobi imovine. Nagodba je bila takva da je njoj pripao neznatni dio (možda ne više od 1% od ukupne vrijednosti i ona je to potpisala.

Kasnije je to u sudskom sporu pobijala. Išlo je, međutim, to vrlo teško jer:

- nije bilo prinude (ona to nije ni tvrdila);
- nije bilo ni relativne zablude (znala je za stečenu imovinu i njenu vrijednost), a
- stvar nije mogla proći ni zbog prikrate, jer kod nagodbe nema prikrate (čl. 1094. ZOO iz 78/91.).

Izlaz je ipak bio pronađen: sporni pravni posao nije imao dopuštenu *causu* (čl. 51. ZOO iz 1978.). Dopuštena osnova (*causa*) pravnog posla nagodbe je međusobno popuštanje ugovornih strana (arg. iz st. 1. čl. 1089. ZOO iz 1978.), a u opisanom slučaju uopće nije bilo međusobnog popuštanja (popustila je samo tužiteljica koja je umjesto 50% od ukupne vrijednosti imovine dobila samo 1%). Uspješan ishod ovakvog pobijanja danas ne bi bio moguć kroz institut *cause*. Novi ZOO iz 2005. u čl. 273. govori samo o tzv. subjektivnoj *causi* (“Pobude za sklapanje ugovora”), dočim je objektivni koncept “dopuštene osnove” posve napušten.

Sada bi, u sličnoj situaciji, mogla pomoći samo konstrukcija prirodne poslovne nesposobnosti.

4.1. Problem zastupanja

Prirodno poslovno nesposobna osoba je, kako smo vidjeli, inače potpuno “zdrava”, “normalna” i sudskopravno potpuno poslovno sposobna osoba. Ona samo *in concreto*, za pojedinačno poduzeti posao, nije bila poslovno sposobna.

Zastupanje u sklapanju pravnih poslova stoga, barem načelno, ne dolazi u obzir. Nije moguće konstruirati ni “preventivnu opasnost” pa onda postavljati zastupnika za slučaj nastupanja takvih situacija.

Najviše što se može učiniti, a za to ima mnogo valjanih razloga, je kao u Italiji, postavljati (određivati) “administratora pomoći” (“amministratore di sostegno”). Kako smo naveli, određuje ga sudac, na troškove države i na zahtjev za pomoć.

Takva pomoć napose potrebna onim “ranjivim” kategorijama stanovništva: mladim i neiskusnim ljudima, ali također starijima i nemoćnima. Opisana služba (“Amministrazione di sostegno”) u Italiji daje dobre rezultate.

Hrvatski Obiteljski zakon (st. 1. čl. 152.) dopušta postavljanje skrbnika, između ostalog, i kad se radi “... o teško bolesnoj osobi koja nije imenovala pomoćnika ili osobi na izdržavanju kazne zatvora”.

U praksi se takve mogućnosti gotovo uopće ne koriste.⁶⁵

Posve je drugo pitanje procesno zastupanje (zastupanje u parnici) prirodno poslovno nesposobne osobe.

Prirodno poslovno nesposobna osoba bila je poslovno nesposobna samo u trenutku sklapanja pravnog posla. Kako je u pitanju samo prolazno (trenutačno ili kratkotrajno stanje), ono u trenutku podnošenja tužbe, barem u pravilu, već ne postoji.

U trenutku podnošenja tužbe je, dakle tužitelj (opet) posve “zdrav” i “normalan” i pravnosudski poslovno potpuno sposoban. Nikakav zastupnik (osim, dakako, punomoćnik po izboru) ne dolazi u obzir niti mu ga se može određivati.⁶⁶

Ako bi, pak, stanje prirodne poslovne nesposobnosti trajalo duže, odnosno pretvorilo se u trajno stanje, takvoj osobi valja u redovitom sudskom postupku oduzeti ili ograničiti poslovnu sposobnost i onda joj postaviti i odgovarajućeg zastupnika koji odlučuje, i o sklapanju pravnih poslova, i o podnošenju tužbe.

⁶⁵ Teorija obiteljskog prava (M. Alinčić i dr., op. cit., str. 414-417) upozorava da je u pitanju “Skrbnništvo za poseban slučaj” koje se odnosi za točno određeni pravni posao; time se, kažu nadalje autori, ne dira u poslovnu sposobnost štićenika, već se pruža zaštita pojedinog prava i interesa neke osobe.

⁶⁶ Takva je npr. i odluka Ustavnog suda Italije posl. br. 198 iz 2006. (objavljena na internetu). Da problem, međutim, nije beznačajan govori činjenica da je zahtjev za ispitivanje ustavnosti čl. 78. talijanskog Zbornika o građanskom postupku podnijela grupa odvjetnika i to zbog toga što ta odredba ne predviđa obvezatnog zakonskog zastupnika za slučaj prirodne poslovne nesposobnosti (incapacità naturale). Odbijajuća odluka je tim važnija što je u konkretnome slučaju čak bio u pitanju građanin zahvaćen teškim stanjem psihičke demencije.

4.2. Problem dokazivanja

Relevantno je u sporu radi invalidiranja pravnog posla iz razloga prirodne poslovne nesposobnosti samo stanje u trenutku sklapanja posla.

To je, s obzirom na narav prirodne poslovne nesposobnosti, jedan određeni trenutak ili jedno relativno kratko i prolazno stanje.

Ono što je bilo prije sklapanja posla, odnosno što postoji nakon sklapanja posla, također, nije bez svaka značaja. To može jako upućivati i na sam središnji problem, kakvo je stanje bilo u trenutku sklapanja posla.

Zato ne valja rigidno shvaćati pravilo da se u parnici ima utvrđivati samo stanje kakvo je postojalo u trenutku perfekcije posla. Sve što je bilo prije toga, kao i ono što postoji iza toga, može značajno pomoći u utvrđivanju jedino relevantnog stanja u trenutku sklapanja odnosno pravnog posla.⁶⁷

Stoga su u utvrđivanju stanja prirodne poslovne (ne)sposobnosti dopušteni svi dokazi, kao i u svakoj drugoj parnici i dokaz indicijama također.⁶⁸

S obzirom na modernizirani koncept učenja o prirodnoj poslovnoj nesposobnosti (koju materiju proširuje na sve oblike psihičkih i tjelesnih smetnji u čovjeku), posve je razumljivo da će posebnu snagu i ulogu imati dokaz putem sudskih vještaka (psihologa, liječnika, psihijatarata).

Psihologija i medicina su i inače duboko ušle u svijet prava. Najprije u kazneno pravo, a sada sve više i u građansko pravo. Pravo osobnosti koje je iniciralo i novo učenje o prirodnoj poslovnoj nesposobnosti ne bi bilo moguće bez oslonca na modernu medicinu i psihologiju.⁶⁹

Moguća su i vještačenja drugog tipa.⁷⁰

⁶⁷ Tako i V. Maurini, op. cit., str. 175-177.

⁶⁸ Na to su uputili još i Rušnov – Posilović, Tumač..., op. cit., str. 275. I oni govore o utvrđivanju "ponašanja dotičnog kontrahenta prije i nakon utanačenja ugovora".

⁶⁹ V. Maurini (op. cit., str. 29-42) posebno navodi neke tipično nove razloge prirodne poslovne nesposobnosti:

- uznapredovala bolest i visoka starost,
- depresija i anksioznost,
- stanja emocija i strasti,
- tzv. karakterološke nastranosti i,
- hitna (žurna) potreba za novcem.

Sve su to, prvenstveno, pojmovi medicine i psihologije. Za ovaj rad smo izvukli i neke posebne osobine ovih stanja (izvor: internet – Wikipedia):

- Psihoaktivne droge koje trenutno i jako oštećuju funkcije mozga;
- Alkohol – isto tako;
- Hipnoza – pomaže u liječenju mnogih bolesti, ali izaziva jaku sugestibilnost kod osobe koja se tome podvrgava;
- Depresija – teška i vrlo raširena bolest koja često na "nevidljiv" način smanjuje sve čovjekove sposobnosti; anksioznost je samo viši oblik depresije;
- Alzheimerova bolest – duh i tijelo tu "prestaju biti jedno";
- Demencija – opće i progresivno opadanje svih funkcija i
- Stres – moderna i sve raširenija bolest koja čovjeka naglo i jako "izbacuje iz sedla" itd.

⁷⁰ Npr. grafološko vještačenje. Rukopis je neponovljiv trag ljudske osobnosti pa se iz njega daje posebno dobro isčitati psihičko stanje čovjeka (Vincenzo Mostrodonardi – Storia della grafologia,

4.3. Teret dokazivanja

Parnicu radi invalidiranja pravnog posla zbog stanja prirodne poslovne nesposobnosti podiže, ili osoba koja je bila u takvu stanju, ili (za slučaj njene smrti) njeni nasljednici.

Uspjeh u parnici zavisi od uspješna dokazivanja relevantne smetnje u trenutku sklapanja pravnog posla.

To je vrlo težak dokaz jer je tužitelj inače, kako smo više puta rekli “zdrava”, “normalna” i pravnosudski potpuno poslovno sposobna osoba. Težak je i zbog toga što je riječ o stanju koje je trajalo kratko i koje se dogodilo pred više vremena.

Teret dokaza je, u pravilu, uvijek na onome koji nešto tvrdi. To je važan postulat pravne sigurnosti i od toga se ni na ovom području ne smije odstupati.

Prerigidno shvaćanje ovog načela može dovesti do toga da tužitelji u takvim parnicama gotovo nikada ne uspiju. Ni to ne bi bilo dobro jer bi to bio poraz pravde.

Načelo da teret dokazivanja može, kao pravilo, ostati, ali može biti korigirano barem u dva slučaja: u situacijama monopolskog položaja tužene strane⁷¹ i u situacijama kada je prethodno utvrđeno kazneno djelo prijevare nesposobne osobe.⁷²

Suđenja povodom prirodne poslovne nesposobnosti su teška suđenja. To se stanje ne dokazuje sudskim rješenjima i ispravama, nego mukotrpnim dokazivanjem stvarnog psihičkog i tjelesnog stanja tužitelja u određenom trenutku.

Ovakva su suđenja pogotovo teža u zemljama (kakva je i Hrvatska), koje ne poznaju ili ne poznaju dostatno produbljeno problem prirodne poslovne nesposobnosti. Tu postoji povećani rizik parničnog neuspjeha, čak i u onim slučajevima gdje bi tužitelji objektivno morali uspjeti.

Roma, 1980.).

⁷¹ Talijansko pravo je i tu dalo nova, vrlo originalna rješenja.

U već citiranim presudama talijanskog Vrhovnog suda (bilješka br. 54) posve se određeno navodi da je na tuženiku (poslodavcu) teret dokazivanja tvrdnje da svi njihovi djelatnici (pa tako i tužitelj) imaju ljudski dostojanstven tretman pa onda sud u takvom kontekstu ocjenjuje tužbu kojom djelatnik poništava vlastitu izjavu o otkazu ugovora o radu datu u stanju prirodne poslovne nesposobnosti.

Slično se pravilo može proširiti i na druge monopole (banke, osiguranje, bolnice itd.).

⁷² U presudi talijanskog Vrhovnog suda posl. br. 2327 (internet) navodi se da pravomoćna kaznena osuda zbog kaznenog djela prijevare nesposobne osobe predstavlja uspješno riješeno prethodno pitanje i za civilni spor povodom toga. Sud je pritom rekao da je pravomoćna kaznena osuda “maius” u odnosu na “minus” kojeg predstavlja civilnopravna prirodna poslovna nesposobnost.

U hrvatskom pravu slično je pravilo teže postaviti jer nema posebnog kaznenog djela prijevare osobe koja nije sposobna postupati.

5. Zaključak

Na kraju ovog rada moramo se vratiti uvodno izrečenoj konstataciji o povodu koji nas je ponukao na obradu ove teme.

Dvije su presude talijanskog Kasacionog (Vrhovnog) suda (br. 381 od 14. siječnja 2004. i br. 515 od 15. siječnja 2004.) odlučujuće uvjetovale naše zanimanje za ovaj problem, napose iz ovih razloga:

- što su u njima prihvaćeni zahtjevi radnika koji su pobijali vlastiti otkaz ugovora o radu iz razloga koji do sada nisu bili gotovo nezamislivi: živčana iscrpljenost (“esaurimento nervoso”) i psihičke smetnje (“turbamento psihico”); ne, dakle, samo duševna bolest, duševna nerazvijenost i sl. što se tradicionalno pojavljuje u ovakvim pitanjima;
- što je Vrhovni sud Republike Italije sasvim određeno rekao da je pritom teret dokazivanja živčane iscrpljenosti, odnosno psihičke smetnje ne na radniku, tužitelju, nego na poslodavcu, tuženiku koji (ako želi uspjeti u parnici mora dokazati da je svim svojim radnicima omogućio i omogućava mirno, racionalno i dostojanstveno odlučivanje i
- što se spominje nama nepoznata kategorija “amministrazione di sostegno” (uprave – službe za pomoć) gdje sudac na teret države određuje stručnu pomoć osobi koja zbog neiskustva, nemoći ili sličnih razloga nije u stanju donositi pravno racionalne odluke u upravljanju svojim pravima.

Iz kraćeg povijesnog pregleda i date poredbene analize mogli smo zaključiti da je institut prirodne poslovne sposobnosti od “tihog” i “sramežljivog” pratitelja mnogo poznatije pravnosudske poslovne sposobnosti (vezane uglavnom uz starosnu dob čovjeka) prerastao u istinsku samostalnu pravnu vrijednost koja se širi u do sada nezamislive prostore.

Na najvišoj filozofsko-pravnoj razini valja nedvojbeno reći da je to prije svega zasluga modernog učenja o pravu osobnosti koje na planu poslovne sposobnosti čovjeka, za razliku od sigurna i racionalna čovjeka u smislu Kantove škole prirodnog prava, na životnu i pravnu scenu dovodi ranjiva čovjeka koji u žrvnju suvremena života sve češće (mada inače “zdrav” i “normalan” te pravnosudski potpuno poslovno sposoban) dolazi u situacije u kojima zbog bolesti, neiskustva, iscrpljenosti, straha, srdžbe itd. ne može donositi smislene odluke o svojim pravima i obvezama.

Takvo širenje koncepta prirodne poslovne sposobnosti može, međutim, doći u ozbiljnu koliziju s bitnim postulatima pravne sigurnosti. Zato ga, istovremeno s takvim širenjem, valja nužno ograničiti isto tako sve širim mogućnostima konvalescencije (konvalidacije) – prije svega samoodobrenjem pravnog posla koji je bio sklopljen u stanju prirodne poslovne nesposobnosti.

U tom pravcu ukazuje se kao bolje rješenje i sankcija poboynosti, a ne ništetnosti (rješenje u čl. 428. talijanskog Građanskog zakonika).

Prirodna poslovna sposobnost nema stupnjevanje, ali nema dvojbe da se ipak dade postaviti pravilo: za veće i važnije pravne poslove mora biti “stopostotna”, dok se za one poslove manje socijalne važnosti može tolerirati nešto manji (niži) stupanj te sposobnosti.

Hrvatsko pravo, nasljeđujući austrijsko pravo izrađeno na temeljima prirodnopravne škole, poznaje samo donekle koncept prirodne poslovne sposobnosti. Obvezno pravo ga izrijeком ne poznaje, jedino ga (i to pod netočnim nazivom “sposobnost za rasuđivanje”) poznaje Zakon o nasljeđivanju u dijelu u kojem govori o pretpostavkama valjanosti oporuke.⁷³

Kroz moderno shvaćanje prirodne poslovne sposobnosti i u građansko pravo “na velika vrata” ulaze medicina, psihologija i psihijatrija. No, “prirodna poslovna sposobnost” jeste i mora biti prije svega pravni pojam.

Poseban objekt zaštite moderna učenja o prirodnoj poslovnoj sposobnosti su mladi i neiskusni te stariji i nemoćni ljudi. Pustiti 19-godišnjake odnosno 80-godišnjake da (budući su sudskopravno potpuno poslovno sposobni) doslovno sami odlučuju o svojim pravima i obvezama znači (vrlo često) prepustiti ih raljama nemilosrdnih pljačkaša i kriminalaca, sve s minimalnim šansama za mogućnost pravnog popravka i sanacije.

Novе tendencije u shvaćanju prirodne poslovne sposobnosti žele takva stanja izbjeći.

ZOO sadrži pravilo da izjava volje mora biti učinjena slobodno i ozbiljno (st. 2. čl. 28. ZOO iz 91.; st. 3. čl. 249. ZOO iz 05.).

To je, međutim, samo propis općeg, deklaratornog značaja i sam po sebi ne predstavlja osnovu invalidiranja izjave volje. U odnosu na prirodnu poslovnu sposobnost ovaj propis treba pravilnim tumačenjem dovesti do željenog cilja.

⁷³ Netočan bi bio zaključak da se “sposobnost za rasuđivanje” u hrvatskom građanskom pravu traži samo za sastavljanje oporuke. To se zahtijeva i za sklapanje ugovora i svih drugih pravnih poslova, samo što je Zakon o obveznim odnosima to propustio navesti. Sudska praksa, kako smo vidjeli, relativno (pravilno) postupa.

“Sposobnost za rasuđivanje” po Zakonu o nasljeđivanju nije neko trajno stanje, nego stanje isključivo u momentu sačinjavanja oporuke. Odnosni oporučitelj je inače pravnosudski potpuno poslovno sposoban, samo in concreto može biti nesposoban.

Ako je, pak, u pitanju osoba kojoj je sudski oduzeta poslovna sposobnost, može postojati prirodna poslovna sposobnost za izjavu posljednje volje: i takav oporučitelj, naime, može znati da ima neku imovinu i da je nekome želi ostaviti. Za valjano sastavljanje oporuke zapravo je nebitna sudskopravna poslovna sposobnost; relevantna je jedino dob (navršenih 16 a ne 18 godina života, i konkretno stanje prirodne poslovne sposobnosti koje zakon naziva “sposobnost za rasuđivanje”. U novijoj literaturi nasljednog prava (Gavella-Belaj, *Nasljedno pravo*, Zagreb, 2008., str. 130) navodi se i naziv “mentalna nesposobnost”. To je ipak samo djelomično točno, jer ne zahvaća novije aspekte prirodne poslovne nesposobnosti (stres, uzbuđenje, strast, karakterološke osobine i sl.).

Summary

NATURAL LEGAL INCAPACITY AS A CAUSE OF INVALIDITY OF LEGAL TRANSACTION

From Roman times until the first part of 19th century the notion of legal capacity of a person has been mostly limited to the objective side of that capacity (years of age).

The subjective side was accepted a lot less and in most cases it was referred to mental illness and disorders in mental development.

In recent times (the second part of 19th and 20th century) possible subjective conditions causing natural legal incapacity have been more and more broadened comprising almost all possible physical and psychical disturbances because of which a person cannot make rational decisions in legal operations.

Described widening of the teaching concept of natural legal (in)capacity is first of all aimed at protecting youngsters and inexperienced persons as well as elderly and weak persons. Moreover, this is the best side of in such a way modernized concept.

On the other way, it is necessary to pay attention not to cause a higher extent of legal uncertainty by applying the concept. "Fuses" have to be identified to stop the uncertainty. Otherwise, this praiseworthy and modernized concept of natural legal capacity would not be justified.

Key words: *legal capacity, natural legal capacity, validity of legal transactions.*

Riassunto

**L'INCAPACITÀ NATURALE D'AGIRE
QUALE CAUSA DI INVALIDITÀ DEL NEGOZIO GIURIDICO**

Sin dai tempi del diritto romano fino alla prima metà del XIX secolo il concetto di capacità d'agire della persona, in linea di principio, si limitava all'aspetto oggettivo di tale capacità (età).

Il profilo soggettivo veniva riconosciuto molto di meno e nei casi in cui si riconosceva, generalmente, riguardava le patologie mentali e le difficoltà di sviluppo psicologico.

In tempi più recenti (seconda metà del XIX secolo e XX secolo) i possibili stati soggettivi, che comportano l'incapacità naturale, si ampliano sempre di più ed ammettono tutti i disturbi fisici e psichici, a causa dei quali la persona, sotto un profilo giuridico, non può decidere con raziocinio nel traffico giuridico.

Siffatto allargamento dell'analisi dell'incapacità d'agire naturale vuole, in particolare modo, tutelare le persone giovani ed inesperte, come pure quelle anziane e deboli. Un tanto del resto, rappresenta il lato migliore del concetto, sì modernizzato.

D'altra parte, occorre prestare attenzione, a che ciò non conduca ad una maggiore incertezza del diritto. E' necessario individuare le misure che lo impediscano; altrimenti, questo lodevole e modernizzato concetto dell'incapacità d'agire naturale non avrebbe una reale giustificazione.

Parole chiave: *capacità d'agire, capacità d'agire naturale, validità del negozio giuridico.*